

પ્રેમભક્તિ ઋ અન્થમાળા

કુરુક્ષેત્ર

નવમો કાંડ, સહોદરનાં બાણ

સુભદ્રા સુધામણી દ્વિ

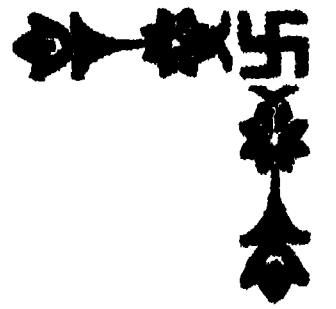
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-અંગ
૨૨૩૦૦
૪-૧૨

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
[ગુજરાતી કૌપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૨૩૦૦ વિમત

ગ્રંથનામ કુરુ મેત્ર

વર્ગિક ૬ - : ૧

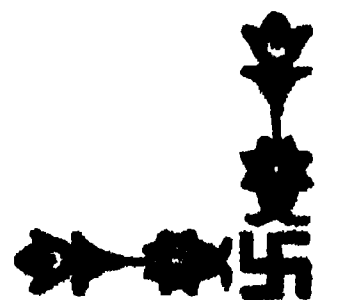

૬૬, કલ્યાણી	૧૯૪૦
૬૭, સોહાગણ	૧૯૪૦
૬૮, કુરુક્ષેત્ર, હઠો કાંડ, આયુષ્યનાં દાન	૧૯૪૦
૬૯, કુરુક્ષેત્ર, નવમો કાંડ, સહોદરનાં બાણ	૧૯૪૦

હવે પછી છપાશે

દશપતરામ, ભાગ ૩ ને
વિચારણા, ભાગ ૧ લો
વિચારણા, ભાગ ૨ ને
ધર્મમન્યન, ભાગ ૧ લો
ધર્મમન્યન, ભાગ ૨ ને

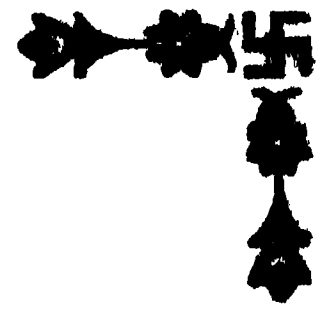
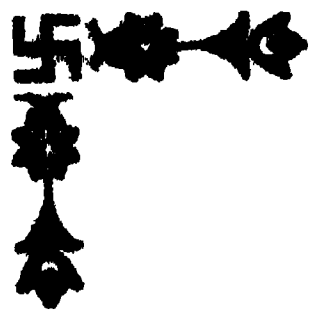
ગીતમંજરી, ભાગ ૨ ને
કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૪ થો
નવાં ઉપનિષદો
શ્રી હર્ષ

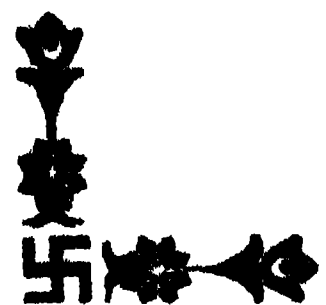

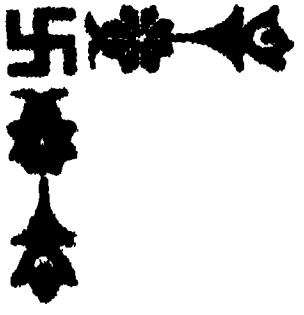
૪૩, ઈન્દુકુમાર, અંક ૩ ને	૧૯૩૨
૪૪, કવીશ્વર દલપતરામ, ભાગ ૧ લો	૧૯૩૩
૪૫, એજ અને અગર	૧૯૩૩
૪૬, જગત્કાદમ્બરીઓમાં સરસ્વતીચંદ્ર	૧૯૩૩
૪૭, આપણાં સાક્ષરરત્નો, ભાગ ૧ લો	૧૯૩૪
૪૮, કવીશ્વર દલપતરામ, ભાગ ૨ ને, પૂર્વાર્ધ	૧૯૩૪
૪૯, આપણાં સાક્ષરરત્નો, ભાગ ૨ ને	૧૯૩૫
૫૦, ગોપિકા	૧૯૩૫
૫૧, કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૩ ને	૧૯૩૫
૫૨, ગુરુદક્ષિણા	૧૯૩૫
૫૩, પુણ્યકન્યા	૧૯૩૭
૫૪, સ્નાતિકાપર્વની શિક્ષાવલ્લી	૧૯૩૭
૫૫, ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૩ ને	૧૯૩૭
૫૬, મણિમહોત્સવના સાહિત્યખોલ, ભાગ ૧ લો	૧૯૩૭
૫૭, મણિમહોત્સવના સાહિત્યખોલ, ભાગ ૨ ને	૧૯૩૭
૫૮, સારથી	૧૯૩૮
૫૯, લોહીંગરાજ	૧૯૩૯
૬૦, મુંબઈમાંનો મહોત્સવ	૧૯૩૯
૬૧, કુરુક્ષેત્ર, અષ્ટમ કાંડ, માયાવી સન્ધ્યા	૧૯૩૯
૬૨, મહેરામણનાં મોતી	૧૯૩૯
૬૩, કુરુક્ષેત્ર, તૃતીય કાંડ, નિર્ધાર	૧૯૪૦
૬૪, કુરુક્ષેત્ર, સપ્તમ કાંડ, ચક્રવ્યૂહ	૧૯૪૦
૬૫, કવીશ્વર દલપતરામ, ભાગ ૨ ને, ઉત્તરાર્ધ	૧૯૪૦

૨૦, કુરુક્ષેત્ર, દ્વાદશ કાંડ, મહાસુદર્શન [૨ જી આવૃત્તિ]	૧૯૨૭
૨૧, ઉદ્બોધન [૨ જી આવૃત્તિ]	૧૯૨૭
૨૨, અર્ધશતાબ્દિના અનુભવબોધ [૨ જી આવૃત્તિ]	૧૯૨૭
૨૩, સંસારમન્યન [૨ જી આવૃત્તિ]	૧૯૨૭
૨૪, વિશ્વગીતા (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૭
૨૫, મન્દુકમાર, અંક ૨ જો (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૭
૨૬, ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૨ જો [૨ જી આવૃત્તિ]	૧૯૨૮
૨૭, ગીતમંજરી	૧૯૨૮
૨૮, જહાંગીર-નૂરજહાંન (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૮
૨૯, કુરુક્ષેત્ર, ચતુર્થ કાંડ, યોધપર્વણી	૧૯૨૮
૩૦, કુરુક્ષેત્ર, પંચમ કાંડ, પ્રતિજ્ઞાદ્વન્દ્વ	૧૯૨૮
૩૧, કુરુક્ષેત્ર, એકાદશ કાંડ, શરણ્યથા	૧૯૨૯
૩૨, કુરુક્ષેત્ર, દ્વિતીય કાંડ, હસ્તિનાપુરના નિર્દોષ	૧૯૩૦
૩૩, શાહાનશાહ અકબરશાહ	૧૯૩૦
૩૪, પાંખડીઓ	૧૯૩૦
૩૫, કુરુક્ષેત્ર, દશમ કાંડ, કાળનો ડંકો	૧૯૩૦
૩૬, સંબોધન	૧૯૩૦
૩૭, દામ્પત્યસ્તોત્રો	૧૯૩૧
૩૮, શિક્ષાપત્રી, સમપ્રલોકી	૧૯૩૧
૩૯, બાળકાવ્યો	૧૯૩૧
૪૦, ઉપનિષત્પંચક	૧૯૩૧
૪૧, સંઘમિત્રા	૧૯૩૧
૪૨, પ્રસ્તાવમાળા	૧૯૩૨

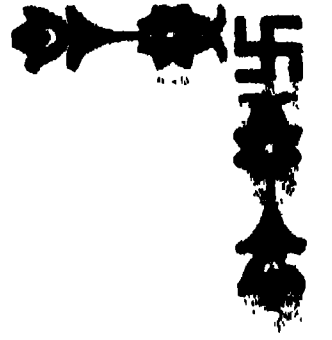

પ્રેમભક્તિ-અન્યમાળા

પ્રથમાવૃત્તિની સાલ

૧, કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૧ લો (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૦૩
૨, રાજસૂત્રોની કાવ્યત્રિપુટી (૩ જી આવૃત્તિ)	૧૯૦૩-૦૫-૧૧
૩, વસન્તોત્સવ (૪ થી આવૃત્તિ)	૧૯૦૫
૪, કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૨ જો (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૦૮
૫, ઇન્દુકુમાર, અંક ૧ લો (૩ જી આવૃત્તિ)	૧૯૦૯
૬, ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૧ લો [૭ મી આવૃત્તિ]	૧૯૧૦
૭, ભગવદ્ગીતા, સમપ્રલોકી [૩ જી આવૃત્તિ]	૧૯૧૦
૮, જયા—જયન્ત (૫ મી આવૃત્તિ)	૧૯૧૪
૯, મેઘદૂત, સમપ્રલોકી (૩ જી આવૃત્તિ)	૧૯૧૭
૧૦, કથા (૫ મી આવૃત્તિ)	૧૯૧૮
૧૧, ચિત્રદશનેા	૧૯૨૧
૧૨, રાજર્ષિ ભરત (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૨
૧૩, પ્રેમકુંજ [૨ જી આવૃત્તિ]	૧૯૨૨
૧૪, પ્રેમભક્તિ—ભજનાવલિ [૨ જી આવૃત્તિ]	૧૯૨૪
૧૫, સાહિત્યમન્યન	૧૯૨૪
૧૬, વૈષ્ણવી ષોડશ ગ્રન્થો, સમપ્રલોકી [૨ જી આવૃત્તિ]	૧૯૨૫
૧૭, અમર પન્થનો ત્રાણ (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૫
૧૮, શકુન્તલાનું સંભારણું [૨ જી આવૃત્તિ]	૧૯૨૬
૧૯, કુરુક્ષેત્ર, પ્રથમ કાંડ, યુગપલટો [૩જી આવૃત્તિ]	૧૯૨૬

પ્રેમભક્તિ-અન્યમાળા
૧૨૨૨ રસો વૈ સઃ

કુ રુ ક્ષે ત્ર

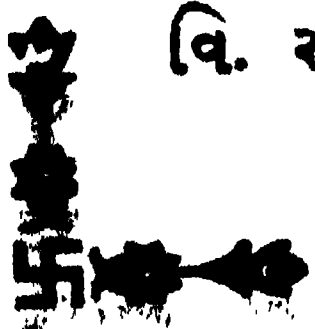
નવમો કાંડ, સહોદરનાં બાણુ

નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

વિ. સં. ૧૯૯૬

ઈ. સ. ૧૯૪૦

ક્રીંમત બાર આના

કર્તાને માટે રજીસ્ટર્ડ

પ્રકાશક: ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ,
એલિસ પૂલ, અમદાવાદ

આવૃત્તિ ૧ લી ૧૯૪૦ પ્રત ૧૨૫૦

પ્રથમ કાંડ, યુગપલટો	રચ્યા સાલ	૧૯૨૬
દ્વિતીય કાંડ, હસ્તિનાપુરના નિર્ધોષ	,,	૧૯૨૮
તૃતીય કાંડ, નિર્ધાર	,,	૧૯૩૯
ચતુર્થ કાંડ, યોધપર્વણી	,,	૧૯૨૭
પંચમ કાંડ, પ્રતિજ્ઞાદન્દ	,,	૧૯૨૮
છઠ્ઠો કાંડ, આયુષ્યનાં દાન	,,	૧૯૪૦
સપ્તમ કાંડ, ચક્રવ્યૂહ	,,	૧૯૩૯
અષ્ટમ કાંડ, માયાવી સન્ધ્યા	,,	૧૯૩૯
નવમો કાંડ, સહોદરનાં બાણ	,,	૧૯૪૦
દશમ કાંડ, કાળનો ડંકો	,,	૧૯૨૯
એકાદશ કાંડ, શરશય્યા	,,	૧૯૨૯
દ્વાદશ કાંડ, મહાસુદર્શન	,,	૧૯૨૭

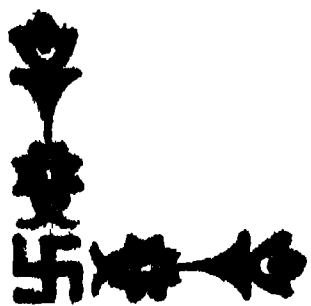
કુરુક્ષેત્ર મહાકાવ્યના એમ દ્વાદશ કાંડો લખાયા છે. તેમાંના અગિયાર કાંડો છપાઈ ગયા છે, અને આ બારમો કાંડ છપાય છે.

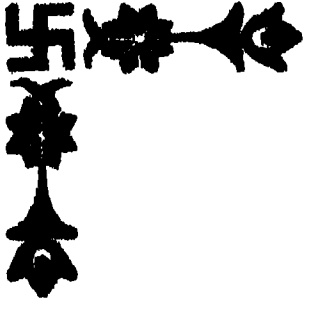
૧૯૨૭ ની સાલ પછી પ્રેમભક્તિ-અન્યમાળાના પ્રત્યેક અન્યની પ્રત્યેક નકલ ઉપર કર્તાની દૂંઝી સહી હોય છે.

મુદ્રક અને મુદ્રણસ્થાન

નંદલાલ ચુનીલાલ બોડીવાલા

સરસ્વતી પ્રીન્ટીંગ વર્ક્સ,
સારંગપુર, અમદાવાદ.

વિષયસ્પેશન

આ કાંડમાંનો વાર્તાવિભાગ કર્ણપર્વમાંનાં નીચેનાં અવતરણોથી સ્પષ્ટ થશે.

યુદ્ધનો સોળમો દિવસ ઉતરી સત્તરમાની સહવારે કર્ણરાજ દુર્યોધન શુ બોલ્યા: ‘હું આજે અર્જુનનો નાશ કરીશ કે તે મહારો નાશ કરશે.’ ‘મારા ધનુષનું નામ વિજય છે.’ વિશ્વકર્માએ ઇન્દ્રને માટે ઘડ્યું હતું. ઇન્દ્રે પરશુરામને આપ્યું, પરશુરામે મને આપ્યું છે. ‘એ જ ધનુષથી પરશુરામે એકવીસ વાર પૃથ્વીને છતી હતી.’ અર્જુનના સારથી શ્રી કૃષ્ણ છે; રાજા શલ્ય જો મહારં સારથીપણું કરે તો અવશ્ય વિજય થાય. દુર્યોધને શલ્યને વિનંતિ કરી કે ‘અત્માએ ભવનું સારથીપણું કર્યું’ હતું; તહમે કર્ણનું કરો. પ્રથમ તો શલ્યરાજ છેડાયા. અન્તે કહ્યું કે ભલે; પણ ‘હું કર્ણને જો જો વચન કહું, તે તે તેણે સાંભળવાં પડશે.’

‘રથની પૂજા કરી, પ્રદક્ષિણા કરી’ કર્ણ રથે ચઢ્યો. કર્ણ ઉત્સાહભરેલો હતો, પણ શલ્યરાજે ત્રેનું તેજ હરણ કીધું.

શલ્યબોલે કર્ણને ગુરુશાપની સ્મૃતિ થઈ આવી. પોતે ‘આત્મણુવેશે પરશુરામની પાસે રહેતો હતો.....એક વખતે ગુરુ બોળામાં મસ્તક મૂકીને સૂતા.’ ભમરો સાથળ પાસે આવ્યો,

કંખ માયો, લોહીના ઘોધવો વહેવા માંડ્યો. ગુરુદેવની નિદ્રાનો ભંગ થશે ખારી કર્ણ ચલાયમાન થયો નહિ. રૂધિરસ્પર્શે ગુરુદેવ જાગી ઉઠ્યા. ‘પૂછ્યું; રે ! તું કઈ જાતનો છે ?’ કર્ણે પોતાની સૂતજ્વલિ યથાર્થ રીતે કહી. શાપ આપતાં ગુરુ બોલ્યા; ‘મૃત્યુના સમયે...તને અત્માસ્ત્રનું સ્મરણ રહેશે નહિ.’ સેનાના મોખરા ઉપર કર્ણ હતો. ‘દુઃશાસન હાથીની પીઠ ઉપર બેસીને વ્યૂહના પાછળના ભાગમાં ચાલતો હતો. તેની પૂંડે રાજા દુર્યોધન પડે ચાલતો હતો.’ ‘એ મહાવ્યૂહ અસલ બૃહસ્પતિએ શોધી કાઢ્યો હતો.’

યુદ્ધારંભે દુર્યોધને કર્ણે: ‘હે કર્ણ !...અર્જુનને તું જે મારીશ, તો તું અમારો રાજા.’ ‘શક્ય બોલ્યો; કિયો મનુષ્ય...ઈન્ધણાંથી અગ્નિનો નાશ કરી શકે ?’ ‘હા, જે બાહુથી જે પૃથ્વીને ઉપાડી શકે...તે જ અર્જુનને જીતે.’

અર્જુને ધસારો કીધો. કર્ણે પરાક્રમ ખેડ્યું. ‘મન્ત્રો તથા ઔપધો વડે જેમ વ્યાધિને ઘેરી લેવામાં આવે, તેમ પાંડવો...કર્ણને રણસંગ્રામમાં ઘેરી વળ્યા.’ કર્ણ યુધિષ્ઠિરનો સામનો થયો. અન્ને પુનર્વસુઓ જેવા દીપતા હતા. ભેટમભેટા થઈ. યુધિષ્ઠિર પાછા હઠ્યા.

પછી દુર્યોધને પરાક્રમ દાખવ્યું, પણ કૌરવસેનામાં ભંગાણુ પડ્યું. કર્ણે સેનાને પાછી વાળી. યુધિષ્ઠિર સપડાયા, પણ નાઠા. અર્જુનને કહ્યું ત્હારું ગાંડીવ મૂકી દે. અર્જુન કોપે ભરાયો કે ગાંડીવ મૂક કહે કેમ ? શ્રી કૃષ્ણે સમાધાન કરાવ્યું અને અર્જુનને કર્ણવધની પ્રતિજ્ઞા કીધી.

અનેક રથીઓનું દુઃશાસન થયું. ભીમ સામે દુઃશાસન આવ્યો. ભીમે ગદા ઉપાડી ને બોલ્યો: ‘આજે હું યુદ્ધમાં તારું રૂધિરપાન કરીશ.’ ‘મસ્તક ઉપર પ્રહાર કર્યો;’ ‘હસ ધનુષ જેટલો રણમાંથી નાંખી દીધો.’ દુઃશાસન ‘રણભૂમિ ઉપર તરફડિયાં મારવા લાગ્યો.’ ‘ભીમસેન ક્રોધથી પ્રજ્જ્વળી ઉઠ્યો.’ ‘દુઃશાસનના કંઠને ભીમે પગ વતી દબાવ્યો.’ દુઃશાસનને ચત્તોપાટ નાંખી દબને ભીમ ત્હેની છાતી ઉપર ચઢી બેઠો. ‘દુઃશાસનનો જમણો હાથ પકડીને મૂળમાંથી ઉખાડી નાંખ્યો; અને તે જ આહુતી... ...દુઃશાસનને મારવા લાગ્યો.’ ‘પ્રતિજ્ઞા સત્ય કરવા માટે ભીમ દુઃશાસનના વક્ષસ્થળમાંથી કિંચિદુણુ રૂધિર પીવા લાગ્યો.’ ‘દુઃશાસનને મરી ગયેલો જોઈને ખડખડાટ હસવા લાગ્યો.’ ‘રૂધિર પીતાં પીતાં ઘણા જ હર્ષથી ફરીને આડોઅવળો દોડવા લાગ્યો.’ ‘આ રાક્ષસ છે’ કહી કૌરવો નાસવા લાગ્યા.

‘દુઃશાસનના રૂધિરનો ભીમે ફરીને બોંબો ભર્યો.’

કર્ણ કાપે ભરાયો. સંગ્રામ વળી જામ્યો ને કર્ણપુત્ર
વૃષસેનનો વધ થયો. કૃષ્ણે અર્જુનને ઉત્સાહવેળુ કહ્યાં. પાર્થકર્ણનું
યુદ્ધ મંડાણું. ‘કર્ણ અને અર્જુનના યુદ્ધસમયે દેવ દાનવ ગંધર્વ
પિશાચ નાગ અને રાક્ષસોની વચ્ચે ભિન્નભિન્ન પક્ષ પડી ગયા.’
‘ઘણાં વર્ષો થયાં જેની પૂજન કરી હતી એવું દુર્જય આણ
અર્જુનના મસ્તક ઉપર’ કર્ણે માયુ. ‘શ્રી કૃષ્ણે રથને થોડાક
પૃથ્વીમાં પેસારી દીધો.’ ‘ઘોડાઓ ઘૂંટણભર થઈને પૃથ્વી પર
બેસી ગયા.’ આણ ‘અર્જુનના કંઠપ્રદેશને તાકીને માયુ’ હતું
તે...કંઠપ્રદેશને નહિ વાગતાં...દિવ્ય મુગટને વાગ્યું.’ મુગટ પડી
ગયો. ‘દેવરાજ ઇન્દ્રે પોતે પ્રસન્ન થઈને અર્જુનને તે
આપ્યો હતો.’

‘કર્ણના નાશના સમય પાસે આવી લાગ્યો.’ ‘કાળે અદૃશ્ય
રહીને...કર્ણને કહ્યું કે...પૃથ્વી તારા રથનાં પૈડાંને ગળી જાય
છે.’ ‘મરણનો સમય પાસે આવ્યો હતો, તેથી મહાત્મા પરશુરામે
કર્ણને જે અત્મદૈવત નામનું મહાસ્ત્ર આપ્યું હતું તે અસ્ત્રનો
પ્રયોગ કરવાનું કર્ણ ભૂલી ગયો.’ ‘પૃથ્વી તેના રથનાં ડાબાં
પૈડાંને ગળી ગઈ.’ ‘તેનો રથ ડોલવા લાગ્યો.’ ‘કર્ણ પણ રથમાં
ડગમગતો હતો.’ ‘તેથી રાધાપુત્ર કર્ણ તુરત રથમાંથી નીચે ઉતરી
પડ્યો, અને બે હાથ વતી રથનાં પૈડાંને પકડી, પૃથ્વીમાંથી તે

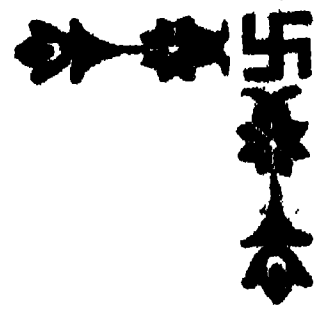

બહાર કાઢવાનો શ્રમ કરવા લાગ્યો.' ચાર આંગળ ઉંચું કીધું,
'પાણ રથનું પૈડું બહાર નીકળ્યું નહિ.'

કર્ણે અર્જુનને પડકાર્યો. યુદ્ધના ધર્મને વિચાર. 'હું આ
રથનાં પૈડાંને પૃથ્વીમાંથી બહાર કાઢું એટલી વાર એ ધડી તું
થંભી જા.''

'વાસુદેવ બોલ્યા: હે કર્ણ ! તું આ વખતે ધર્મને યાદ
કરે છે તે ધણા આનંદની વાત છે...વારણાવતમાં લાક્ષાભવનમાં
પાંડવો સૂતા હતા ત્યારે તે ભવનને બળાવી દીધું હતું તે વખતે
તારો ધર્મ ક્યાં ગયો હતો ? દ્રૌપદી રજસ્વળા હતી, ને
દુઃશાસને તેને સભાની વચ્ચે પકડી રાખી હતી; ત્યારે તું ખડ-
ખડાટ હસ્યો હતો. તે સમયે તારો ધર્મ ક્યાં ગયો હતો ?'
'કર્ણે લજ્જાથી અવનત બની જઈને કંઈ પણ ઉત્તર આપ્યું
નહિ.' 'કર્ણ ધનુષ ઉંચું કરીને અર્જુનની સામે વેગથી યુદ્ધ
કરવા લાગ્યો.' કૃષ્ણએ 'કૌરવોએ દીધેલાં દુઃખો અર્જુનને
સાંભરી આવ્યાં.' 'અર્જુનના શરીરના સર્વ સ્રોતસમાંથી તેજના
તણખા નીકળવા લાગ્યા.' 'અર્જુન...અંજલિક નામનું બાણ
લીધું.' 'મેં જો તપ કીધું હોય, ગુરુએને સંતોખ્યા હોય,
તો...આ બાણ...કર્ણનો નાશ કરે' કહી તે ઘોર બાણ છોડ્યું.

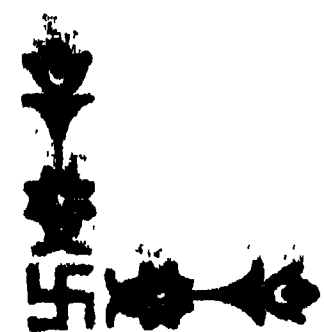

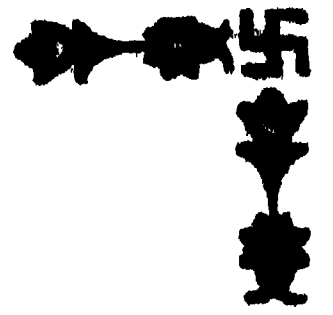
અંજલિક બાણે 'કર્ણના મસ્તકને છેદી નાંખ્યું.' 'તે સમય અપરાહનનો હતો.'

'કર્ણ અને અર્જુનની વચ્ચે જેવું યુદ્ધ થયું હતું તેવું યુદ્ધ કદી પણ થયું ન હતું.' 'કર્ણ મરણ પામીને જો કે રણ-ભૂમિ પર સૂતો હતો, છતાં તે અંકુરોવાળા વૃક્ષના જેવો દીપ્તિ રહ્યો હતો.'

જ્યારે ઉત્તમ યાચકો તેની પાસે યાચના કરતા, ત્યારે તે નિત્ય 'આપું છું' એમ બોલતો.

'સંજય કહે છે: હે ધૃતારાષ્ટ્ર ! તમારા અન્યાયને લીધે આ પ્રમાણે રામાંચ ઉભો કરે તેવો ઘણો જ મોટો સંહાર થયો છે.'

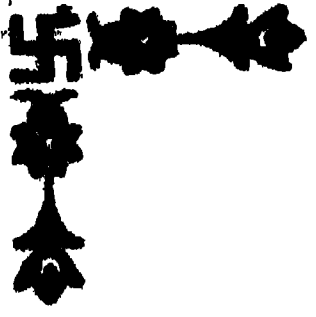

કુ રુ ક્ષે ત્ર

નવમે કાંડ

સહોદરનાં બાણુ

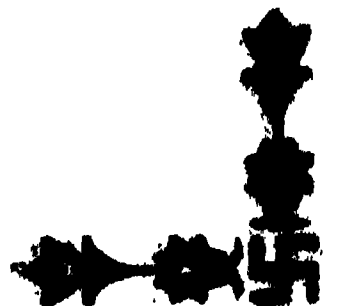
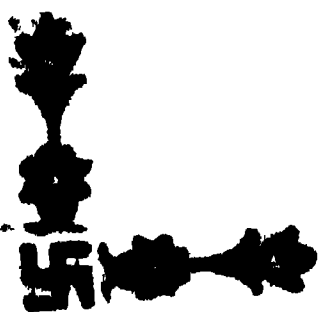

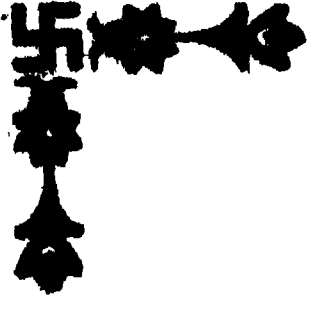

કુરુક્ષેત્ર નામના મહાકાવ્યનો આ નવમો કાંડ આજ ગુજરાતને ચરણે ધરું છું. આનું વસ્તુ લોકવિખ્યાત છે, ને હજારો વર્ષોથી ભારતવર્ષની જનતા એને વાંચતી-વિચારતી આવી છે. ભૂત વર્તમાન ને ભવિષ્ય-ત્રણે કાળનો આ કુરુક્ષેત્રની મહાવાર્તા તો ભારતીય મહાપ્રજ્ઞનો સનાતન વારસો છે,

આ કાંડ ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૦ માં લખાયો અને ઓગસ્ટ ૧૯૪૦ માં છપાયો છે.

ઓગસ્ટ, ઈ. સ. ૧૯૪૦ ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ

‘આવ્યો-આવ્યો મહારો સિંહલો
સંગ્રામના શિકાર ખેલીને.’

૨

ગુફાના વિવર સમા
શિબિરમાંથી નિર્ઝરતો’તો શબ્દ
વીરત્વનો ને હૈયાનાં હેતનો.
આધે આધે-ખેતરવાક આધેથી
આવતો’તો રધિરંગાયેલો ગદાધારી.

૭

કુરુમંડળમાં ઉડતા’તાં આજ
સહોદરનાં બાણ;
ને લહડતા’તા બન્ધુ બાણાવળીઓ.
સંગ્રામ વઝર્યો હતો.

૧૦

૧૧

‘પાંચાળી! પધારો શિબિરમાંથી;
મહારાણી! આવો આભ નીચે.
આજે છે વેણીગૂંથનનું પર્વ.’

૧૪

ભયંકર શબ્દે અન્તરિક્ષ ભરતી
ભીષણધોષ પડી ભીમહાકલ.
દેવી જેવાં દ્રૌપદીજી

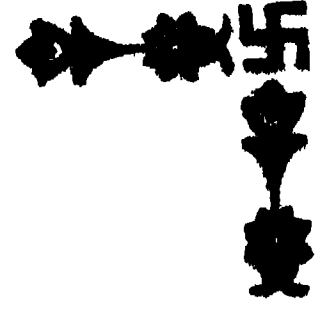
આવીને ઉભાં શિખિરદ્વારમાં.
રાજવણુ ભરતાં'તાં સારો રણુવાસઃ
જાણે જયની જ્યોત.

૨૦

એ હતા વનનો વનકેસરી.
ગુફાએ આવતો'તો ખેલીને મહાશિકાર.
અંગે અંગે હતા રધિરના આધરાણા,
રામે રામે હતી રધિરની શેડા એને.
મુખડે હતા લોહીના લપેટા.
હૈયાપાટે હતો રધિરકુંડ
અંગારાની શધડી સમોવડો.
ખોપરીની કંકાવટીમાં
કંકાળેલાં હતાં રધિરનાં કુંકુમ.
મહાકાય, ઉન્નતમુખ, હસ્તિબળિયો,
સિન્દૂરચર્ચા કા શિલામૂર્તિ સમો,
આવતો'તો હર્ષોન્માદપીઘેલો ભીમસેન
આભપરોવતી આંખડીએ.
ભીમકર્મા ભીમસેન હતો
શાણિતસોહામણો રણકેસરી.
ક્ષણેક નાચતો, ક્ષણેક ગેલતો,

૩૦

ક્ષણેક વિહાસતો'તો અદૃહાસે:
જાણે આબ્યો કુરુક્ષેત્ર જીતીને.
ભીમસેનની હતી આજે
જીવનની જયતિથિ.

૪૦

સિંહને સત્કારવાને
સિંહણ નીકળે ગુફામાંથી
એવાં સિંહણપગલે નીકળ્યાં શિબિરમાંથી
ભારતનાં મહારાણી દ્રૌપદીજી:
દીપ્તિમન્ત ને જાજરમાન.
કંઠ ફરતી ઉડતી'તી રણુવાયુમાં
એ સિંહણને કેશાવલિ.

૪૭

‘પાંડુકુમાર ! આજે ? અને આમ ?
સંગ્રામ સંકેલાયો ?’
મહારાણીનાં વેરાણાં મુખમેતી.

૫૦

‘કાલે કે પરમે
સંકેલાશે કુરુસંગ્રામ.
પખવાડિયું ઉતર્યું સંગ્રામરમણાનું;
બાકી છે એકબે અન્ધારિયાની વરધો.

પધારો, આજ વેણી ગૂંથું.’
ભીમસેને હાથ ઉછાળ્યા ડાળીઓ સમા.

૫૬

‘વેણી તો વર્ષોથી છે છૂટી.
એવા શા ઉઝ્યા સૂર્ય આજે ?
શ્વિરકેસરિયાનાં રણુછાંટણાં તો
નિત્યનાં હોય નરવીરને.’
ક્ષત્રાણીનો પડયો ક્ષાત્રખોલ.

૬૦

૬૧

‘વર્ષો પૂરાં થયાં આજે;
દુનિયાની આવી આજ અવધો.
નાચો આજે પેલું પ્રલયનૃત્ય.’

૬૪

ભીમ હતો હર્ષધેલો આજ,
ને બાલતો યે જગથેલું.
ભીમનો ઉછળતો તો હર્ષોન્માદ
દેહપાળોને તોડીને.

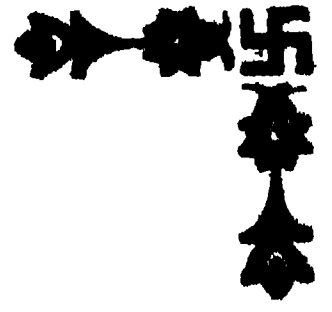
૬૮

‘પણ શાં ઉઝ્યાં સૌભાગ્ય આજે
કે સિંહલો આવ્યો સિંહણુધેર ?’
મહારાણીની ગાજી વીરભેરી.

૭૦

૭૧

‘પ્રતિજ્ઞા પૂરી થઈ આજે;
આજે રોળાયો રિપુસ્વામી.
નરકે સિધાવ્યો એ નરાધમ.
આજે હાથી માર્યો એક મુઠ્ઠીએ.
સાંભરે છે એ કૌરવસભા? મહારાણી!
જ્યાં ભારતરાણીનાં જોડ્યાં’તાં ચીર
એ દુર્બુદ્ધિ દુઃશાસને?
ન્યાળો તહમારી છટ્ટી વેળુ,
ને સાંભારો એ ભીમપ્રતિજ્ઞા.
ભીમ નહોતો ભૂલ્યો એ
પછીની ભવભૂલભૂલામણીઓમાં.’
ભીમે ઉઘાડ્યાં ભારત.

૮૦

૮૩

મહારાણીની આંખડીઓમાં આવી ઉભી
વર્ષો પૂર્વેની એ કૌરવસભા,
ને કીકીઓમાં પ્રગટ્યાં જવાળાઓનાં બાણ.
ભદ્રકાળી થયાં કાળકા.

૮૭

‘એ રાજસભા નહોતી;
એ હતી કૌરવોની રાક્ષસસભા.
નરકોરામાંથી નીંગળતાં’તાં ઝેર

૯૦

એ કાળોતરા કૌરવનાગોને.
 ધર્મદેવે વાર્યો હોત નહિ
 તો અણુઅણુ ઉડાડત ભીમગદા
 સિંહાસનનાં ને સિંહાસનસ્વામીનાં.
 હા; દુઃશાસને ખેંચી'તી દ્રૌપદીની વેણુ,
 ને એ વેણી છે વર્ષોથી છૂટી.
 આજે ખોલાયો એ વેણીસંહાર.
 ખોપરીના ખપ્પરમાં છે દેહકુંકુમ—
 દુઃશાસનનું હૈયારધિર.
 રિપુસ્વામીના હૈયારધિરમાં
 નહાશે વર્ષોવિખાએલી અલકલટો,
 ને ગૂંથાશે ભારતરાણીની વેણી.
 આવો, ભરતકુળની સિંહણ!
 ત્રિહ હોજે ત્હમરી કેશાવલિ.'

૧૦૦

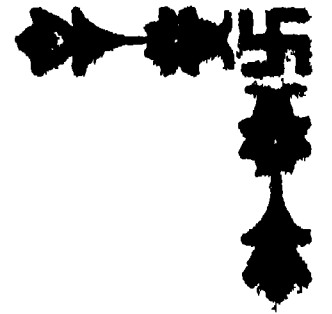
૧૦૪

સંવનનકાળે પિયુ લાડે છે
 એવું લાડતો'તો પાંડુકુમાર
 પ્રારબ્ધમૂર્તિ પાંડવમહારાણીને.

૧૦૭

'દુઃશાસનને આવ્યા વધેરીને ?

રણભોમમાં ? ને સહામે મુખડે ?
આ કંકાવટીમાં એનાં છે હૈયારધિર ?
કુરુક્ષેત્ર જીત્યો મહારો ભીમ. '
દેવીએ ગાયાં ભીમનાં બિરદો.

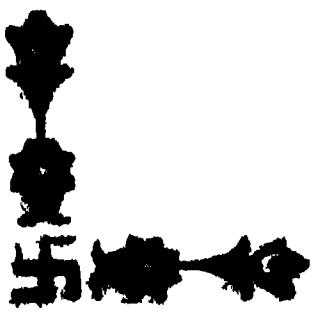
૧૧૦

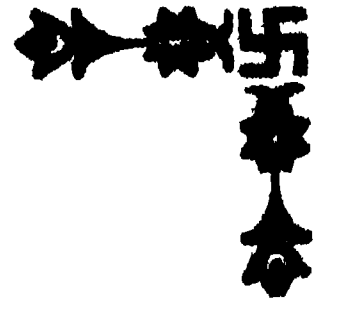
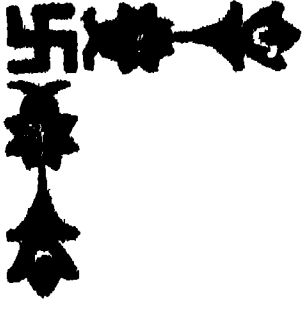
હર્ષોન્માદની ઉછળી ભીમઉર્મિઓ.
ને પાર્વતી સન્મુખ શંકર નાચે એમ
નાચવા લાગ્યાં ભીમકર્મા ભીમસેન
દ્રૌપદીની દીપ્તિજ્યાતમાં.

૧૧૬

‘ હાથીની કાંધે મહડીને
ગંધો’તો આજે રણભોમમાં
કૌરવહાથીઓને સંહારવાને.
કર્ણુરાજે રમ્યો’તો મકરબ્યૂહ;
પાર્થ માંડ્યો’તો અર્ધચન્દ્રાકાર
મહામધ્વરને પકડવાને.
હૂરથી દીઠા દુર્બુદ્ધિઓને,
ને દીડે ભભૂક્યા અન્તરના અગ્નિઓ.
જ્વાળાઓ વછૂટી અંગઅંગમાંથી.
સાવજ સમી ભરી વનછલંગ,

૧૨૦

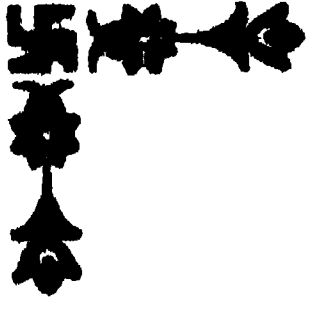

ને વળ્લનો પડયો ભીમપંજે.
 રથનાં રણાં ઉબાડિયાં
 રિપુસંધનાં શબ બાળવાને,
 ને અશ્વરાજે પડયા ઢગલા થઇને.
 નાઠા સભાસોહામણા એ શૂરવીરો
 ને જઈ ભરાયા સૈન્યઘટાઓમાં.
 પણ સાગર નથી ઉછળતા
 સેનાઓના હવે કુરુરણુમાં
 કે સન્તાપ કેક ખાડીખીણમાં.
 હવે તો સહામસ્હામાં ધૂરકે છે
 ખાખોચિયાંનાં પાણી;
 હવે છીલ્લર આથકે છે છીલ્લર થું.
 એટલે શોખ્યે ન સાંપડયો
 સન્તાકૂકડીનો અન્ધારપછેડો એમને.
 યમપાશ પડે એમ
 એક પંજે ઝડપ્યો શકુનિને,
 ને બીજે પંજે પછાડયો દુઃશાસનને.
 ગાન્ધારરાજ નહાસી છૂટયા સમળાપાંખે,
 ને દુઃશાસને કીધી ભૂમિશય્યા.
 કુરુઓકની વચ્ચે કીધી ચિત

૧૩૦

૧૪૦

શિબિરસોહામણા એ સભાશરની.
કપાળ ફેડયું, ગાલ ચીર્યા,
હૈયું ફાડી ઉઘાડ્યા હૈયાભાવ.
ડાળી પીંજે એમ
બાવડેથી ઉખેડ્યો બાહુને,
ને બાહુદંડથી ઝપાટ્યો કૌરવકુમારને.
મસ્તકને માર્યા મુઠિહથોડા,
ને ઉખાડ્યું ખોપરીનું ખપ્પર.
પછી કીધું દુઃશાસનરૂઢિરપાન
ખોપરીનું ખપ્પર ભરી-ભરીને.'

૧૫૦

૧૫૬

‘ને સૂતપુત્ર ત્હારે
કઈ દિશે ખેડતા’તા ઘોડીલાને ?
દુર્બુદ્ધિ ધાર્તરાષ્ટ્રની વ્હારે
ધાયા નહીં એ રાધેય ?’
કુપદપુત્રીએ નાંખ્યો પ્રશ્નપાસલો.

૧૬૦

૧૬૧

‘કર્ણને ડંખતાં’તાં સહોદરનાં બાણ.
ધર્મદેવે ઘેર્યા’તા કૌરવરાજને;
ને સૂતપુત્રના અશ્વરાજે ધડબડતા’તા

કૌરવરાજની રણકુંજમાં.
ભીમની ધૂમતી'તી ગદા
વિમાન શો ચક્રાવો ખાતી,
જાણે પુચ્છ વીંઝયું ધૂમકેતુએ.
મંહી ઝપટાય એ પડે મહાગ્રહ.
હાથી હુંકારે છે, મહારાણી !
એવો ગાજતો'તો ત્હારો ભીમ.'
ભીમકર્માનો પડ્યો ભીમખોલ.

૧૭૦

૧૭૨

‘અને પછી ?’

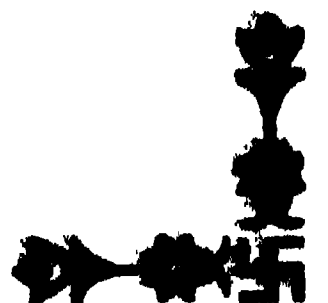
મથૂરીએ ટહુકો પૂર્યો
ને મોરલાએ વાત માંડી.

૧૭૫

‘અને પછી ? પછી શું ?’

કૌરવોએ કહ્યો મહને નરરાક્ષસ;
હું ગણતો'તો શંકરની રૂંઢમાળાએ.
છેલ્લી શ્વાસાવલિ ઘૂંટતા એના દેહપાટે
તાંડવ સમું નાચ્યો રણનૃત્ય.
જેવાને આવ્યાં હોત, પાંચાળી !
તો ઉતરત આયુષ્યના થાક.

૧૮૦

એ ભીમ નાયતો નહોતો ત્હારો;
 એ તો હતા રણનાયન્તા રણદેવ,
 એ તો નાયતા'તા કૌરવસભાના સ્મરણદેવ.
 કુરુમંડળ નિહાળી રહ્યું'તું રણતાંડવને.
 સિંહણ ! આવવું'તું સિંહને નાયતો જોવા.
 કૃષ્ણદેવે ઉતાર્યો દેહપાટથી
 ને કહ્યું 'શિખિરે જા,'
 ત્હારે ઉતાર્યો અરિહૈયેથી:
 જાણે મૃગરાજ ઉતાર્યો શિલાપાટથી.
 આ ખોપરીના અપ્પરમાં
 ભરી લીધું એનું હૈયારધિર;
 ને આવ્યો છું ગૂંથવાને
 મહારાણીની છટ્ટી વેણી.
 પધારો; ગદાથી સેંથી પાકું.'

૧૬૦

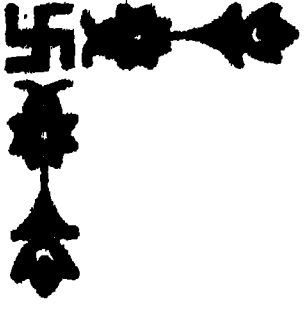
૧૬૬

હાથણી સમીપે હાથી ગેલે
 એવો ગેલતો'તો ભીમકર્મા ભીમસેન,
 ને કથતો'તો નિજ ભીમપરાક્રમ.
 દિગ્પાળો ડોલતા એના શબ્દે શબ્દે.

૨૦૦

‘ પાંડુકુમાર ! પણ પાળ્યું.

પૃથ્વી સંભારશે ભીમપ્રતિજ્ઞાને,
ને યશગીતે ગાશે આજનો વેણીસંહાર.
આજે છે મહારા ભીમનું જયપર્વ. ’

૨૦૪

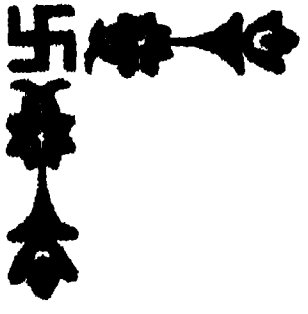
હિમાલયને વાદળી પાલવ ઢાળે
એમ મહારાણીએ ઢાળ્યો હૈયાપાલવ
ને હૈયામાં લીધો ભીમકર્માને.
ચન્દનીસ્પર્શે પૂર્ણિમા પંપાળે શિખરને
એમ પંપાળ્યું ભીમમસ્તકને,
ને સોહાગણે સ્વામીનું વાંચ્યું સૌભાગ્ય.
તપ્યાંને ઠારતી’તી પોસની વાયુલહરીઓ.
ઘોઘ જેવા ઢળતા’તા હૈયાભાવ
કુરુમંડળનાં એ સિંહ ને સિંહણના.

૨૧૦

૨૧૩

ડોલતી હાથણી ઘટાઓમાં જય
એવાં શિખરમાં સંચર્યાં દ્રૌપદીજી;
જાણે વીજળીની ચાલી વેલ.
ને લાવ્યાં દર્ભાસન ને શિશોળિયું
રાજવણુપગલે નિજ રણવાસમાંથી.
વૈદિક ઋષિવરોના ઋષિસિંહાસને પછી

વિરાળ્યાં સિંહ ને સિંહણ કુરુક્ષેત્રનાં
 ઉત્તરાખંડનાં શિખરો નિહાળતાં.
 ને સીમન્તિનીને પાડે છે સીમન્ત
 અને સોહાગણને કારે છે સૌભાગ્યરેખા,
 શિશોળિયાના અણિઅગ્રે એવી
 ભીમે પાડી સેંથી ભારતરાણીને.
 શિલાદેવીને સિન્હૂર ચ્હડાવે એવી
 કૃષ્ણને ચ્હડાવી રૂધિરઅંજલિઓ
 એ રિપુસ્વામીના હૈયારૂધિરની,
 ને ભીમસેને કીધો કૃષ્ણઅભિષેક.
 અને વડવાઈએને ગૂંથે એમ
 ગૂંથી શોણિતસોહામણી કેશાવલિ.
 પછી ગદાથી ચાંપ્યો કેશકલાપ
 ને મણિમંડિત બાંધ્યો કેશપાશ.
 વનકેસરી લાડે વનકેસરણને
 એવું ભીમ લાડતો'તો ભારતરાણીને.

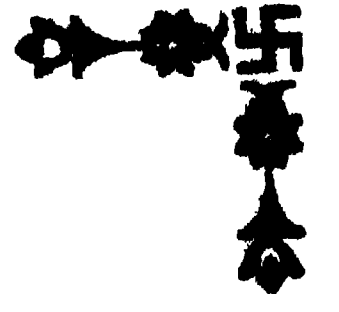
૨૨૦

૨૩૦

૨૩૫

‘નારીજનનાં આચરે છે અપમાન
 એ નર નથી કે નથી નાર.
 ઠમોતે થાય છે આમ મોત

એવા પ્રજ્ઞરાવણાનાં.

૨૩૯

ભીમે ત્રાડ પાડી ત્રિકાળગાજન્તીઃ
જાણે યુગયુગની પડી ભીમગદા.
અસ્તાચળે ઢળતા સૂર્યદેવનાં
થથરી ઉઠ્યાં કિરણમંડળો
ભીમકર્માના એ ભીમશબ્દે.

૨૪૦

૨૪૪

‘પરાક્રમપુત્ર પાંડુકુમાર !
વાટ જોતો નથી રણસંગ્રામ ?’
રાણશૂરીને સાંભર્યો રણસંગ્રામ
ને રાજરાજેશ્વરીએ નાંખ્યો રાજખોલ.

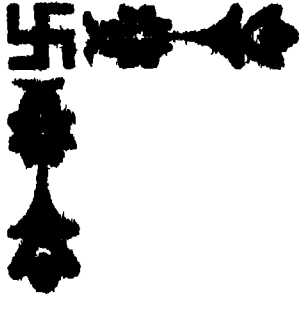
૨૪૮

ત્યાં તો ગાજ્યો મહાશંખ
પ્રલંબઘોષ ને દિશાઓ પાડતો.
સોળમી તિથિનો થયો યુદ્ધવિરામ.
શિખિરોમાં જઈ સમાયા
યોધરાજેના ઉછળતા ઝહેળાઓ,
ને રાત્રિ રમવા ઉતરી કુરુમંડળમાં
અન્ધારપછેડો ઓઢીને.

૨૫૦

૨૫૫

અને પછી આવી કર્ણુતિથિ:
પ્રાણવન્તી, પ્રોત્સાહિની, યશઆયુષી;
બળે હાથેળી ઉઘાડી કુરુક્ષેત્રની.
અસુરોએ દીઠી આનન્દમુખી;
દેવોએ દીઠી દારુણમુખી;
વસ્તુતઃ એ હતી
કુરુસંગ્રામની છેલ્લી તિથિ.
અઠારમી તિથિએ નહોતા ગાજતા ભરતીજેમ;
એ હતા ઓટના ઝમકાર.

૨૬૦

૨૬૪

એમ પડયું કર્ણુતિથિનું પહોરોડ.

૨૬૫

કુંકુમ છે ? કે રંધિર ?
આ નભમાં
કુંકુમ છે ? કે રંધિર ?
સજનવા ! કુંકુમ છે ? કે રંધિર ?

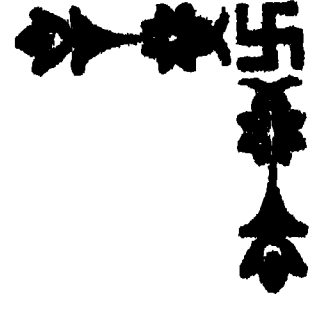
૨૬૯

પહોરોડની પાંખો ભરીને
ઘોરમતી'તી એ ગીતમાળા,
ને દોળાતી'તી : કર્ણુશિબિરોમાં.

૨૭૦

૨૭૨

કર્ણ એટલે પાર્થનો મહોટરો ભાઈ:
જન્મે, વીરત્વે, ધનુર્ધારીત્વે, દિલ્લિલાવારીએ.
જગતે બિરદાવ્યો છે કર્ણને
કર્ણ દાનેશ્વરી કહીને.
પાર્થ સાંઠો ચીરતો,
તો કર્ણ દર્ભ ચીરતો;
પાર્થ પાંદડું પરોવતો,
તો કર્ણ પરોવતો ટીશીને.
પાર્થ રમતો મહારથીઓમાં;
તો કર્ણ ધૂમતો અક્ષૌહિણીમાં.
કુન્તાપુત્ર કર્ણ એટલે
ધર્મદેવનો યે જ્યેષ્ઠ સહોદર.

૨૮૦

૨૮૪

કર્ણ કરતો'તો ત્યહારે પ્રાતઃસન્ધ્યા.
એને ફૂટતી'તી ટશરો વીરના આનન્દની.
આંખડી આભ ઓળંગતી
ને પ્રેરણાની પ્રગટતી'તી પાંખો.
આજે કર્ણતિથિ હતી ને ?
કર્ણ જોતો આજનું જયપર્વ.

૨૯૦

વળી થરથરી પ્રભાતની પતરીઓ,
ને કર્ણશિબિરમાંનાં યોધઆયુધો.

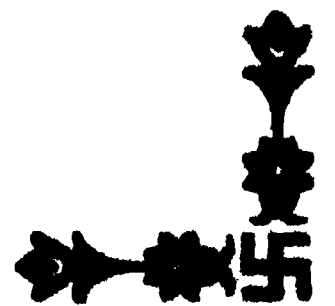
૨૯૨

દિશાદિશાના ઘાટઘાટ ઘોઈ
ઉછળે અરુણનાં નીર;
આ નભમાં
કુંકુમ છે ? કે રૂધિર ?
સજનવા ! કુંકુમ છે ? કે રૂધિર ?

૨૯૭

કર્ણ એટલે મહત્વાકાંક્ષાની પરાજયપરંપરા.
મુગટ ગયો, પત્ની ગઈ, સેનાસ્વામીત્વ ગયું.
કર્ણને હતા સેનાસ્વામીત્વના કેડઃ
ભીષ્મ પિતામહે ને દ્રોણગુરુએ
ઝડપી લીધું કર્ણનું સેનાસ્વામીત્વ.
કર્ણને જીતવો'તો મત્સ્યવેધી સ્વયંવર :
દુપદકુમારીનું જાજરમાન બોલ્યું કે
ગોત્રાચ્ચાર કરે તે તુલાસ્તંભે ચઢે.
કર્ણ વાંછતો'તો રાજદંડ ને રાજમુગટ :
સરિતાતરતા જળયુવરાજે

૩૦૦

જોયાં'તાં અન્ને ય તે,
ને સૂર્યપુત્ર થયો'તો સૂતપુત્ર.
કર્ણ એટલે માનવતાની પરાજ્યમૂર્તિ.

૩૧૦

કર્ણરાજે લીધું વિજય ધનુષ્ય
ને તપાવ્યું હોમકુંડના અગ્નિમાં;
ઉપર છાંટયા વીરના આનન્દ.
કવચકુંડળને છાંટયાં કુંકુમછાંટણાં.
કર્ણદેવની એ હતી નિત્યપૂજન.

૩૧૫

પરાજ્યપરંપરા છે ઇર્ષ્યાનો પિતા,
અતિમહત્વાકાંક્ષા છે ઇર્ષ્યાની જનેતા.
કર્ણ એટલે ઇર્ષ્યાની ઝાળો.
કૌરવરાજે કીધો અંગદેશનો અંગરાજ;
તહો યે કર્ણ હતો સંસાર શુ રણવટે.
વિધાત્રી યે ઘોતી નહોતી
એનું સૂતપુત્રનું ગિરદ.
કર્ણને હતી ભીષ્મઈર્ષ્યા,
કર્ણને હતી દ્રોણઈર્ષ્યા,
કર્ણને હતી પાર્થઈર્ષ્યા,

૩૨૦

કર્ણને હતી કૃણુધૃવ્યા.
 સૂતપુત્રની મહત્વાકાંક્ષાને
 માણવા'તા પાંડવકૌરવના રાજપ્રતાપ.
 સ્વયંવરગાજનતાં સાક્ષતાં'તાં કર્ણને
 દુપદકુમારીનાં વેણુબાણ.
 પૃથ્વીગાજનતા ડંખતાં'તા કર્ણને
 દ્રોણઅખાડાના અપમાનબોલ.
 ગગનગાજનતાં કારતાં'તાં કર્ણને
 રાજસભામાંનાં મન્ત્રમારણો.
 કલ્પતો એને સાચું માનતો કર્ણ.
 યશની તિથિએ તિથિએ
 અગ્નિમાં અદકેરું હોમાય આજ્ય,
 કર્ણજીવનની તિથિએ તિથિએ એમ
 હોમ્યું'તું આજ્ય એના ધૃવ્યાંઅગ્નિમાં.
 દિશાદિશામાંથી ધાધને
 વાગતાં'તાં કર્ણને સહોદરનાં બાણ.
 કર્ણ એટલે મૂર્તિમન્ત તેજેદ્વેષ,

૩૩૦

૩૪૦

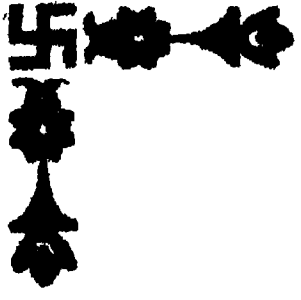
૩૪૨

કર્ણના રથજ્વળે ઉડતું' તું નાગમંડળ.

૩૪૩

પાર્થ હતો મેધઉજ્જવળો;

કર્ણ હતો ધૂમ્રશામળો.
દેહને રંગ્યો'તો એના અન્તરધૂમે.

૩૪૬

કુંકુમ છે? કે રૂધિર ?
સજનવા ! કુંકુમ છે? કે રૂધિર ?

૩૪૮

અને તહો યે-તહો યે
કર્ણ હતો પૃથાપુત્ર ને સૂર્યસન્તાન.
પૃથ્વી સમો કર્ણ સહી લેતો,
સૂર્ય સમો કર્ણ આપતો.
કર્ણના અન્તરે વસતા'તા
વસુન્ધરાના વસુઓ;
કર્ણના આત્મદેશે વહતી'તી
સૂર્યમેરો સમી સરિતાઓ.
મહારે ત્યહારે મોતીડે વધાવતો,
રીઝે ત્યહારે રત્નો બક્ષતો.
પ્રભાતે પ્રભાતે દેતો માગ્યાંદાન.
કર્ણગિરદ હતું કર્ણ દાનેશ્વરી.

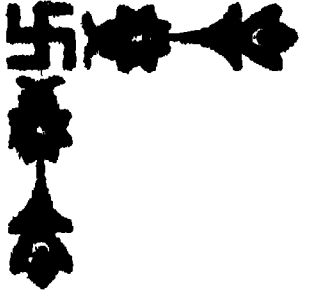
૩૫૦

૩૬૦

કુરુક્ષેત્રના ભાગ્યની છાયા—

૩૬૧

કર્ણરાજના કાન ફરકયા કે
પધાર્યો છે કેક પ્રાતઃકાળનો જગત્જ્યોતિષી
કુરુક્ષેત્રનાં ભાગ્ય વાંચતો.
શિબિર ભરી ઝગમગતા'તા
પૂજનઅગ્નિના જ્યોતિઓ,
તે મધ્યમાં વિરાજતાંતા જ્યોતિનાથ.

૩૬૭

‘શલ્યરાજ! આમન્ત્રે
એ પ્રભાતગીતકને શિબિરમાં.’
કર્ણરાજે નાંખ્યું વિનતિવેણ
આજના નિજ સારથી મદ્રમહારાજને.

૩૭૦

૩૭૧

કુરુક્ષેત્રના ભાગ્યની છાયા
છલકી ગહનને તીર ?
આ નભમાં
કુંકુમ છે? કે રૂધિર?
સજનવા! કુંકુમ છે? કે રૂધિર?

૩૭૬

ગીતપડ્યો ગાજ્યો કર્ણશિબિરમાં.
શલ્યરાજની પાછળ પાછળ પરવરતો'તો

તેજઉજળો એક સ્વર્ગીય પડછાયો,
ને પડછાયો બોલતો'તો નન્દનના બોલ.
શિખિરમાં ઉડતા'તા ધૂપધૂત્ર;
ને વાદળાંમાં વિરાજ્યો હોય સૂર્યદેવ
એવા વિરાજતા'તા સૂર્યકુમાર કર્ણરાજ
ધૂપધૂત્રનાં રમતાં વાદળાંઓમાં.

૩૮૦

૩૮૪

‘પધારો, વૈતાલિક !
ભાગ્ય વાંચો છો કુરુક્ષેત્રનાં ?’

૩૮૬

‘અરુણની પગલીઓ વાંચુ' છું,
પ્રભાતનાં પાનાં વાંચુ' છું, મહારાજ !
કુરુક્ષેત્રનાં ભાગ્ય તો
કર્ણરાજ વાંચશે આજે.
કર્ણરાજનું વિજય વાંચશે
કુરુક્ષેત્રનાં ભાગ્ય.’

૩૯૦

૩૯૨

ચક્રાવો ખાતાં વહેણુ વહે
એવું વળી વહી રહ્યું ગીતવહેણુ.
શિખિરમાં ડોલી શબ્દલહરીઓ

મધુરી મધુરી ને મદલોલ.

૩૯૬

કુરુક્ષેત્રના ભાગ્યની છાયા
છલકી ગહનને તીર ?
આ નભમાં

કુંકુમ છે ? કે રૂધિર ?
સજનવા ! કુંકુમ છે ? કે રૂધિર ?

૪૦૦

૪૦૧

‘આજના કુરુસંગ્રામના
ન્યોતિપદેવ છે કર્ણરાજ.
પ્રભાત કેવાંકે ઉગ્યાં છે ?
શું બોલે છે પ્રભાતરેખાઓ ?’

૪૦૫

‘પ્રભાત બોલે છે વીરનો આનન્દ.
એને ઉગમ પાયાં આપે.
આજનો યદ્યશ હું અગસ્ત્યઃ
એક અંજલિમાં પી જઈશ
પાંડવસેનાના સાગરને.’

૪૧૦

‘વીરનો આનન્દ છે

દિવસની જ્યોત જેવો ઝગમગતો.
જેવો દિવસ, તહેવી જ્યોત.
વૈતાલિકે નાંખ્યું ગહનતાનું વેણ.
સૂર્યઅજવાળાં આવતાં'તાં શિખિરમાં,
ને ઝંખવતાં'તાં અગ્નિઓને.

૪૧૬

ધર્મ્યાઝાળમાં શોષાઈ ગઈ'તી
મન્ત્રસન્તાનની કવિતા,
ને ફૂટી ગયા'તા ધ્વનિમર્મઝીલન્તા
કર્ણરાજના કર્ણસંપુટ.
સૂક્ષ્મ મટી આવ્યું'તું જાડય,
જળ જઈ રહ્યો'તો પંકપગથાર.
એ પંકમાં એ તહો એ
કચ્છારેક કચ્છારેક ઉગતાં'તાં પંકજને.
અવળા વાંચતો કર્ણ કાળખેલ
ને વિપરીત વર્ષતો'તો રાજમન્ત્રણાઓ.
પ્રકૃતિએ પુણ્યાળુ ને પ્રતાપી કર્ણ
કૌભાંડખેલ ખેલતો થયો હતો
ગાન્ધારરાજના કપટપાસાના પાશથી.
પાર્થ સૂક્ષ્મ હતો,

૪૨૦

૪૩૦

વાતા વાયરાને પારખતો.
 પાર્થનું માર્દવ હતું સરિતાક્રિમળું;
 કર્ણ હતો કાળમીઠનો વેદો.
 યુગેયુગે જન્મે છે એવા કર્ણાવતારો
 ઇર્ષ્યાઝાળ ને તેજોદ્વેષની પાંખો પહેરેલા.
 દુઃશાસન શકુનિ ને કર્ણ
 રચતા'તા કૌરવસિંહાસનનું
 ત્રિજહ્વાળું કૌભાંડત્રિશૂળ.

૪૩૮

તહો એ કર્ણતેજ હતાં સૂર્યપુત્રનાં.

૪૩૯

‘પૃથ્વીનું તેજ એટલે સૂર્યની સૂર્યગંગા.

૪૪૦

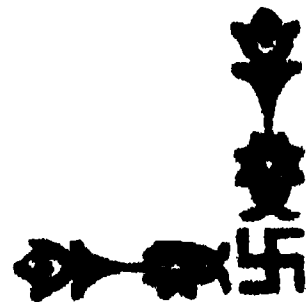
‘પૃથ્વીનું તેજ એટલે ક્ષાત્રતેજ.—’

૪૪૧

ભેખડ ભાળે ને અશ્વો થંભે
 એવા થંભી ગયા કર્ણના શબ્દધોડીલા.
 બોલતાં જ ઝલાર્ધ ગર્ધ જીભ.
 ચેત્યા ચતુર વૈતાલિક,
 ને બોલ્યા પ્રોત્સાહનની ખિરદાવલિ.

૪૪૬

‘પૃથ્વીનું તેજ છે મહાધનુષ્ય,

ને પૃથ્વીનો રાજરાજેન્દ્ર છે મહાધન્વા:
એમ કહેતા'તા ને ?

આજે કુરુક્ષેત્ર પારખશે

૪૫૦

કોણ છે જગતનો મહાધન્વા,
પાર્થ કે કર્ણ ?

૪૫૨

કર્ણરાજે પીધો એ ઘૂંટ;
ને શિખિરદ્વારમાંથી જોયું કુરુમંડળમાં.
હિન્ડોળા ખાતાં દીદાં ત્યાં જયનાં તેજ.

૪૫૫

‘વેળા વીતે છે, વૈતાલિકા
માગી લ્યો મનગમતાં દાન.’
ઉતાવળી થઇ કર્ણરાજની ત્રીજળી.

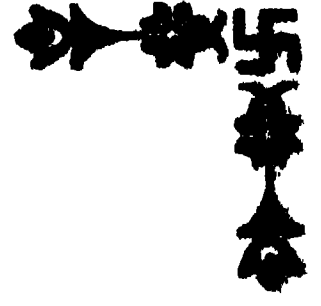
૪૫૮

‘સાંભળ્યું છે, કર્ણરાજ !
સાંભળ્યું છે સ્વર્ગનાં દેવમન્દિરોમાં
કે માઘ્યાં દાન દે છે કર્ણ દાનેશ્વરી
પ્રભાતપ્રભાતના પુણ્યપ્રહરે.
આજે છે દ્વાદશીની પર્વણી.
પુણ્ય ઉગશે પ્રારબ્ધીનાં.
માગું—આશા હોય તો.’

૪૬૦

૪૬૫

‘ માગો, દેતાલિકે ! માગો.
તહમે વંચાવ્યાં કુરુક્ષેત્રનાં જ્યોતિષ આજ.
સ્હાંજ સાચાં પાડશે પ્રભાતને.’

૪૬૮

‘ગંગોદક દ્યો અંજલિમાં,
ને ઉચ્ચારો સંકલ્પમન્ત્રો.
અત્રાચં આયુષ્યની પરાક્રમપર્વણીએ
સુવર્ણનાં આપો દાન.’

૪૭૦

૪૭૨

દેતાલિકે ઉઘાડી હસ્તાંજલિ.
મંહી વહતી’તી સ્વર્ગગંગાઓ;
મંહી ચીતરેલાં હતાં વિધિએ
ચૌદ ચક્રો સમા ચૌદ લોક.

૪૭૬

કર્ણરાજે શોષ્યું સોનું શિખિરમાં.
આંખડી ધૂમી વળી અન્તરિક્ષમંડળે.
હગલીએ અપાર્ધ ગર્ધ હતી,
આણુએ પડ્યા હતા.
સોનું હતું ધનુષ્યદંડે,
સોનું હતું કવચકુંડળમાં;
ને અન્ને ય હતાં પૂજાને પાટલે.

૪૮૦

ક્ષણેક વિમાસણે ચ્હડયા કર્ણરાજ.
ધનુષ્ય ઉપાડયું—ને મૂકયું.

૪૮૫

‘વૈતાલિક ! હ્યો આ કવચકુંડળ.
એ છે મહારાં જન્મસંગાથી,
એ છે મહારાં ત્વચા ને શણુગાર.
જાવ ને ગાવ પ્રભાત ભરી પ્રભાતગીતો
જગતની ઝાડીઓમાં જઈને.
ક્ષણેકમાં ઉગશે સૂર્યપિતા
ને દેહને મદશે સૂર્યતેજથી.
દૈવી છે સૂર્યતેજનાં તેજકવચ.
દેહને સંરક્ષશે દેવો. ’

૪૯૦

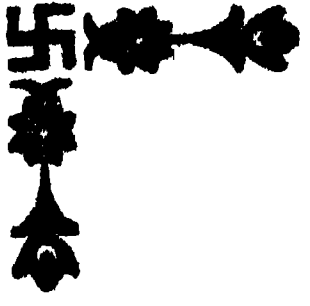
૪૯૪

‘ અખંડ ભોગવો વીરનો આનન્દઃ
રહાંજ સાચાં પાડો પ્રભાતને.
હ્યો આ સરઅવસરની સાંગ;
કરજો આયુષ્યની મૈત્રિણી.
પ્રારબ્ધ મારગ કારશે,
પુરુષાર્થ ખેડશે રથ આજે.
કાળ ઉગાડશે એવી ઉગશે કાલ. ’

૫૦૦

૫૦૧

ગેબનો આશીર્વાદ ઉચ્ચારી
વૈતાલિક સિધાબ્યા પ્રભાતપારાવારમાં.
પાછળ ઉછળતી'તી કુરુમંડળની ભરતીઓ,
પાછળ ઉતરતા'તા આભના અન્તર્પટ.
ઝાડીઝુડોમાં પડતા'તા ગીતપડધા.
વૈતાલિક ગાતા'તા ગેબનું ગીત.

૫૦૭

સૂર્યછોળ? કે જ્વળપટ વિધિના?
કે દ્રૌપદીનાં ચીર ?

આ નભમાં

૫૧૦

કુંકુમ છે? કે રૂધિર ?

સજનવા! કુંકુમ છે ? કે રૂધિર?

૫૧૨

ભમરો ડંખે ને ઉઠે એમ
ચમકયા, ઝબકયા, ને ઉઠયા કર્ણુરાજ.
ધાધને ઉભા શિખિરદ્વારમાં:
બાણે પરાક્રમનો પડછાયો.
કર્ણુને ડંખ્યાં'તાં 'દ્રૌપદીનાં ચીર.'
પાંપણો પરોવી-પરોવીને બેચું

પ્રાતઃસન્ધ્યાનાં એ ઝળઝળાંમાં,
તો વૈતાલિક વિલાતા'તા ક્ષિતિજ પાછળ.
પછી થયો એક ભડકો ને હોલવાયો:
જાણે તેજમાં ભળી જતાં'તાં તેજ;
ને યોગમ ઢોળાતી'તી ગીતલહરીઓ.

૫૨૦

૫૨૩

કર્ણરાજે ઉંચે જોયું—આભમાં.
ત્યાં ઉગતી'તી અનુભુપગલીઓ
ને ઢોળાતાં'તાં દેવકેસરિયાં.
સહસા કર્ણે પ્રશ્ન પૂછ્યો ગેયને કે

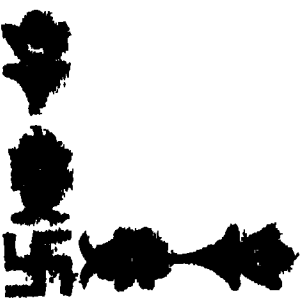
૫૨૭

કુંકુમ છે ? કે રૂધિર?

૫૨૮

સુકુમાર સહવારમાં પછી
ઘેરા ઘેરા પૂરાયા રણુરંગો.
તેજમાં પ્રગટ્યો પ્રતાપ,
વાયુલહરીઓમાં ચહડ્યાં ઉષ્માઅગ્નિ.
કુરુક્ષેત્ર થયું ઉજ્જ્વલતાનો ધરો.
સેનાનીઓ નીકળ્યા શિખિરેથી:
જાણે ધુમ્મટો ઠલવાયા મહાચોકમાં.
યોધરાજેનાં ટોળે મળ્યાં યોધજુ'ડો.

૫૩૦

થોડાક હતા મહારથો;
થોડાક હતા મહાશ્વજ્ઞે;
થોડાક ગાજતાંતા મહાશંખ,
માંડી આંખે નિહાળતાંતા કૌરવનાથ
સેનાઓનાં બિન્દુ સરોવરો.

૫૪૦

૫૪૧

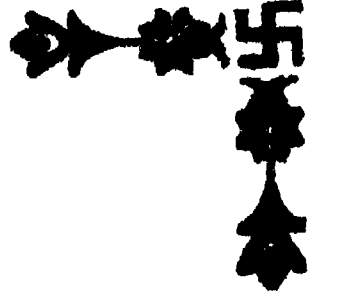
સેનાસ્વામીએ ધાર્યા
ગેંડાનાં અસ્થિચર્મનાં કવચટોપ,
પુરુષાર્થના પહેર્યા રણવાધા,
પરાક્રમનો સોહાબ્યો રણકિરીટ.
શંકરનો ક્રો ગણ ઉઠે,
શ્ક્રમુખો ને સંહારસોહામણો;
એવા ઉઠ્યા કર્ણરાજ,
જગત્પ્રીપણ ને કાળઆયુધાળા.

૫૪૯

કર્ણરાજનું વિજય ધનુષ્ય હતું
પંચ પ્રત્યંચાળું મહાચાપ
ને સંગાથે છોડતું પંચબાણ,
કામદેવના કોદંડ સમાં અમોઘઃ
એકએક અંગુલીએ એકએક બાણ.

૫૫૦

સોને મઢેલું ને હીરે જડેલું
સૂર્યદેવે દીધું'તું સૂર્યપુત્રને.
વિશ્વકર્માએ ધડયું'તું એ સૂર્યકાળે.
કર્ણદેવે સંભાળ્યું વિજય ધનુષ્યને.
પૂજ્યું, શણુગાર્યું, મસ્તકે ચ્હડાવ્યું.
વ્યાધોદરમાંથી વીણેલાવણેલા
કર્ણરાજે ચ્હડાવ્યા તન્તુદોર,
ને વિજયને કીધું વિજયવન્તું.
નિત્યનિત્યે પૂજતા'તા કર્ણરાજ
ધનુષ્યને ને કવચકુંડળને.
વીરની હતી એ વીરપૂજા.
રકન્ધે ચ્હડાવી કર્ણ રણે ચ્હડાયા.

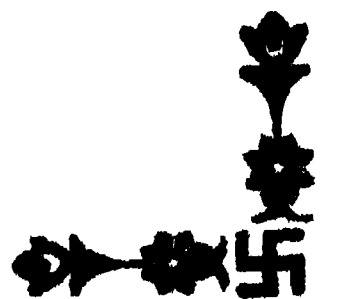
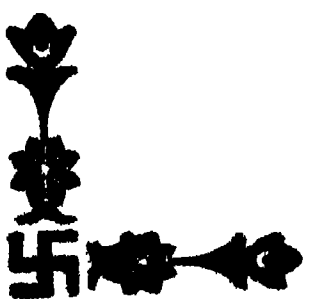
૫૬૦

૫૬૬

સજ્જ હતો મહારથીનો મહારથ.
શત્રુરાજ હતા સારથીપદે.
અશ્વો હતા દૂધધોયેલા દૂધઉજળા.
તેજપાવન શ્વેત જ્વળપટમાં
ઉડતું'તું જ્વાળાઓ ઝરતું નાગમંડળ,
ફણધારી ને વિષકૂંઠારતું.

૫૭૦

૫૭૨

‘શલ્યરાજ ! કુરુક્ષેત્ર જોશે આજ
જનમદગ્નેયનો ધનુર્વેદ.’

૫૭૪

‘જગતે જોયો છે એ ધનુર્વેદ.
એકવીસ વાર પૃથ્વીને કીધી નક્ષત્રી.
પૃથ્વી છે નક્ષત્રી આજે ?
મિથિલાથી અયોધ્યાને માર્ગે
બાળ રઘુવીરના ક્ષાત્રતેજને
પ્રણમ્યુ’ હતું બ્રાહ્મતેજ :
એ જ જનમદગ્નેય ને ?’

૫૮૦

૫૮૧

ક્ષાત્રસંઘે નિજ ક્ષાત્રવર્ચસ્ સ્થાપવાને
કર્ણુરાજે માઝ્યા’તા શલ્યરાજને સારથી,
ને એમ વાળ્યો’તો કુસંપનો છોડ.
રણુમાર્ગે વેરતો’તો એ કુસંપકૂલડાં.
રથી ને સારથીના કુસંપે
ક્રિયાં જીતાયાં છે કુરુક્ષેત્રે ?

૫૮૭

રથ ઝળુકાર્યો શલ્યરાજે.
અશ્વરાજે પી જતા’તા પૃથ્વીને.
સેનાસ્વામી આવ્યા સેનામંડળમાં.

૫૯૦

કૌરવનાથ જોતા'તા ત્યાં વાટ.

૫૯૧

પૂજારી દેવને પ્રણમે એમ
કૌરવનાથ ઉભા હસ્તાંજલિએ,
ને સત્કાર્યા સેનાસ્વામીને.

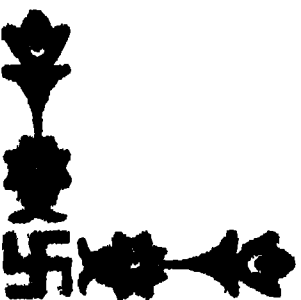
૫૯૪

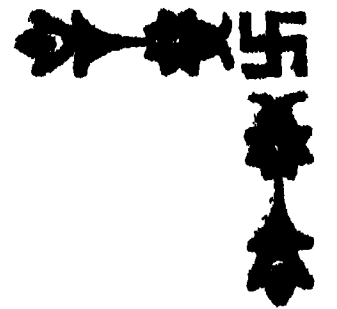
‘પધારો, સૂર્યપુત્ર અંગરાજ !
સૂર્ય સમો છે સોહાગ.
ભાસ્કર અભિષેકે છે તેજછાલકે,
ને કિરણ કિરણ છે સૂર્યનું બાણ.
પૃથ્વીની પાંખડીપાંખડીને
પરોવશે રૂંઢમાળા ગૂંથવાને.
સૂર્યપુત્ર પાંડવોને સંહારે આજ
તો કુરુજેતા કર્ણ દેવ
છે હસ્તિનપુરના સિંહાસનસ્વામી.’

૬૦૦

૬૦૩

કૌરવનાથે ઉતારી નાંખ્યો રાજમુગટ
ને ધર્યો કુન્તાપુત્રનાં ચરણોમાં.
મોડો-મોડો-ક્ષણમોડો હતો
કૌરવનાથનો એ રાજસંન્યાસ
આજની સત્તરમી સંગ્રામતિથિએ.

પુણ્ય ખૂટ્યાં પછીનું હતું પ્રારબ્ધ.
 કૌરવનાથે દીઠી'તી મુઠ્ઠીભર સેનાઓ;
 ને દીઠો'તો પરાજય એ અલ્પતામાં.
 ભગ્નાશના હતા એ નિરાશાઓલ:
 ભાગેલા સાગરમોજના જાણે જળસિત્કાર.
 ભીષ્મપતને ઓસર્યો'તો તનમનાટ,
 ને દ્રોણનિધને આથમ્યાં'તાં તેજ;
 આજ કર્ણતિથિએ ઉગ્યો'તો રાજસંન્યાસ
 હસ્તિનાપુરરવામી કૌરવકેસરીને.
 દોળાઈ ગયા હતા સહુ
 કૌરવનાથના હવે રાજલોભ.
 હવે પ્રજાવળતો'તો હૈયાકુંડમાં
 પાંડવનાશનો એક મહાઅગ્નિ,
 સર્વભક્ષી ને ગર્વતાંડવી.

૬૧૦

૬૨૦

૬૨૨

કર્ણરાજે રચ્યો હતો
 દેવગુરુ બૃહસ્પતિનો મહાવ્યૂહ:
 પાર્થે રચ્યો'તો કૈલાસવ્યૂહ,
 ને કૈલાસસ્વામી સમે ઉભો'તો મધ્યમાં.
 કર્ણરાજે ઘોરાવ્યો યુદ્ધારંભનો મહાશંખ;

ને મોળંઓ મોળંઓ શુ પછડાય
એવી હરોળો અથડાઈ હરોળો શુ.
મંડાચો છેલ્લો મહાસંહાર.
કૌરવનાથ ઉભા'તા રણુમોખરે,
ને એમણે આરંબ્યો રણુખેલ.
ધાયા ધર્મદેવના રથખળે.
મુગટને જઈ પછડાચો મુગટ.

૬૩૦

૬૩૪

કર્ણુરાજે આદરી પાંડવદળની પ્રદક્ષિણા.
પાંડવચમૂને દોર્યો રણુપરિધ.
ખેતરની વાડ કાપે એમ
કાપી પાંખો ને પ્રપાંખો;
ને પાડ્યાં સેનાવાડમાં રણુછીડાંઓ.
યશાન્તે દૂધની દે છે એવી
પૃથ્વીને દીધી ચોધશોણિતની ધારાવાડી.
એકલમલ્લ એ કર્ણુરાજે
એકલપડે ઘેરો ધાલ્યો પાંડવસેનાને.
વડલા આગળ ઉભો નકુલકુમાર
રત્નઝખકતો રણુકોટ થઈને.
કર્ણુ પાડ્યાંઉખાડ્યાં રત્નમંડનો

૬૪૦

ને નકુલકુમારને દીધું જીવતદાન
 કુન્તા માતાને દીધા બોલ સંભારી સંભારીને
 કે ચારને છે મહારૂં અભયવચન.
 કર્ણરાજનાં શર પડતાં'તાં
 પાંડવસેના વીંધીને સહામે પાર.
 ઉડતી વીજળી મેઘને ઘેરે
 એવું ઘેરતા'તા કર્ણરાજ પાંડવસેનાને.
 પૃથ્વી ચાંપતા ધાતા'તા
 કે વાયુ વીંધતા ઉડતા'તા
 મદ્રરાજપ્રેર્યા કર્ણઅશ્વરાજને ત્યહારે ?
 એ હતી શલ્યરાજની અશ્વવિદ્યા ?
 કે એ હતી કર્ણરાજની ધનુર્વિદ્યા ?
 પાછળ ધાતો હતો,
 વાદળી પાછળની વાદળી સમો,
 શસ્ત્રસંભર બીજને કર્ણરથ.
 પાંડવોએ માંડી યોધપાળો,
 ભેખડધીંગી ને ગિરિકાટ સમોવડી;
 પણ વૃથા નીવડ્યા એ યોધદુર્ગો.
 સરિતા વહે ગિરિધાટીઓ ઓળંગીને
 એવો વહતો ને વિચરતો કર્ણરથ

૬૫૦

૬૬૦

પાંડવમાંડયા દુર્ગંધાટો ઉલ્લાંધીને.
કર્ણરથ જતો—જનણે વિમાન ઉડ્યું.
કર્ણ દોડતો નહોતો, ઉડતો હતો.

૬૬૯

કર્ણદેવનો ત્યહારે તપતો'તો મધ્યાહન.

૬૭૦

પહણે જનમ્યું હતું
રાજયુવરાજોનું દન્ડયુદ્ધ,
ધર્મદેવ અને કૌરવનાથનું:
જનણે પાંડુ ને કુરુ ઉતર્યા સંગ્રામે.
કરવત કાપે શિલાપગથારને
એવા કૌરવનાથ પેઠા પાંડવસેનામાં.
નાવ વાધે સરોવર વીંધતું
એવા કૌરવનાથ વહતા સેનાવીંધતા.
આઘેથી દીઠો ધર્મનો રણુષ્વજ
મન્દિરશિખરના શિખરુષ્વજ સમે
અન્તરિક્ષઆંગણમાં લહરાતો.
આજે પૂરે ચહડ્યાં'તાં પાણી
ને ભાગતાં'તાં ભેખડોને.
રહામરહામા અથડાય બે પર્વતઘોધ

૬૮૦

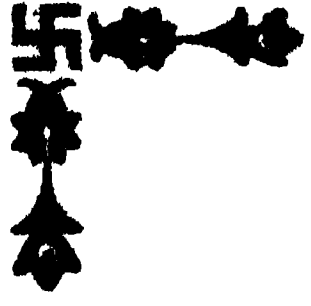

બે ગિરિકરાડેથી પડતા ને પછડાતા,
 અને ઘોઘપૂરનાં ઉડે જળકણો
 દિશાઓને છાંટતા ને વધાવતા,
 એવા અથડાયા બે મહારથો
 પુરુમુગટના મનોરથિયાઓના.
 મહારથોના ઉછળ્યા અણુઅણુઓ.
 આભવિડારતો થયો વજ્રકાટકો,
 અશ્વો ઉછળી પડ્યા દશ ધનુષ્યવા,
 ને ઉંઝાડિયાં રણમાં મહારથોનાં
 કુરુક્ષેત્રનો રણયજ્ઞ જલાવવાને.
 કૌરવનાથ પડ્યા ક્ષણમૂર્છામાં.
 ધર્મદેવે એંચી ધર્મકૃપાણુ,
 તેજજ્યોત શી લખલખતી
 ને વીજળી સમી વીંઝાતી.
 પગપેદળ ધાયા અધર્મને ઉચ્છેદવા.
 ત્યાં ભીમે પાડી ભીમહાકલઃ
 ‘કાં ઉથાપો વિધિનાં નિર્માણુ ?
 ને ઉચ્છેદો કાં કાળના વજ્રલેખ ?
 દુર્યોધનની મૃત્યુજ્વેગણી નથી ધર્મકૃપાણુ;
 દુર્યોધનની મૃત્યુજ્વેગણી છે ભીમગદા.

૬૬૦

૭૦૦

ધર્મદેવા સિધાવો કચ્છાંક ધર્મયુષ્મે.’

૭૦૫

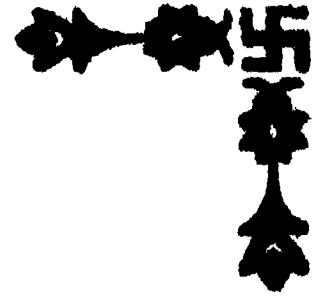
ભીમે દીધો રથ ધર્મદેવને.
ને નદીનું બહેણ વળે એમ
ધર્મદેવે ભીમરથને વાળ્યો કુરુસેનામાં;
ને વિચર્યા શોધવા-ઢૂંઢવા
કુરુમંડળમાં ટાક ધર્મયુક્તને.

૭૧૦

ભીમે ધૂમાર્વી મહાગદા,
ભાગ્યો કર્ણુરથને,
ન ગળાવ્યાં પૌંડ્રનાં ધોરધૂચળાં.
શલ્યરાજે સાંતર્યો પાછતો સસ્ત્રાન્યઃ
ને સૂર્યદેવ વિરાજે સૂર્યરથમાં
એવા રણરથે વિરાજ્યા સૂર્યપુત્ર.
શિલાપછડાયો જળધોધ યોગણો ગાજે
ને મંહીથી ઉછળે જળસાપોલિયાં,
કર્ણુરાજે એવો કીધો ભેરીનાદ,
ને ઉછાળ્યાં ઝેરવેરનાં નાગમંડળઃ
જાણે નાગપાશ છોડ્યું અન્તરિક્ષભરતું.
વિજય ધનુષ્ય હતું પરશુરામઅર્પણું.

૭૨૦

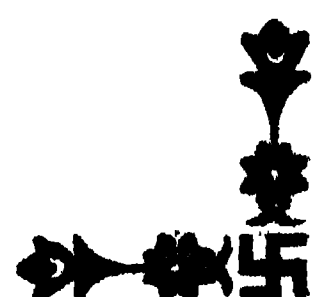

એકવીસ એકવીસ વાર
 વિજયે કીધી'તી પૃથ્વીને નક્ષત્રી.
 પાંચપાંચ પ્રત્યાંચાઓએ કર્ણરાજ
 છોડતા'તા પાંચપાંચ બાણપાંખડીઓ.
 એમ અડધેરોક ઠાણવ્યે
 રથમાંનો ભારેલો શરભંડાર.
 કર્ણને પૃથ્વી કરવી'તી નપાંડવી;
 કર્ણને ધોવું'તું કુરુજગત.

૭૩૦

બ્રહ્માવર્તનાં દર્શને ત્યહાં
 કર્ણને સાંભર્યો વળી પરશુરામઆશ્રમ,
 ને સમન્તપાંચકના ભર્તા ગુરુદેવ.
 ગુરુદેવ દાખવતા ડાળીઓ,
 તો કર્ણ છેદતો પત્રદીટડાં;
 ગુરુદેવ દાખવતા વડવાઇ,
 તો કર્ણ છેદતો ટપકતું દૂધગિન્દુ.
 રીઝતા ને આશિષો અર્પતા ગુરુદેવ.
 સંસારરંજાણેલો કર્ણ ત્યહારે વિચરતો'તો
 અન્ધારપછેડાના અનૃતવેશમાં.
 સૂતપુત્ર પાળતો'તો બ્રાહ્મણુધર્મ;

૭૪૦

મૃગચર્મ ઓઢતો, બ્રહ્મદંડ ધારતો,
તરતો ક્ષત્રિયોના શોણિતદ્રહમાં.
ગુરુદેવે દીકું કે વળી એકદા
બ્રહ્મતેજ સંહારશે ક્ષાત્રતેજને.
આનન્દ્યા ગુરુદેવ કે વંશ જીવ્યો.

૧૭૪૬

અને પછી સાંભર્યો કર્ણરાજને
ભ્રમરડંખનો આશ્રમપ્રસંગ;
જ્યહારે ઉતર્યો'તો અનૃતવેશ
ને વરસ્યો'તો ગુરુદેવનો શાપ.
આશ્રમવાસની એ હતી છેલ્લી તિથિ.
શીતળ વાતા'તા સમીરણો
ને સુકુમાર ઢળતાં'તાં સૂર્યતેજ.
વૃક્ષછાયે ઢાળાતો'તો ગ્રીષ્મનો અપરાહ્ન.
સિંહ ને સિંહબાલ સમા
વગડે ધૂમતા ને શરભોથાં વીણતા
ગુરુશિષ્ય થાકે હિતારતા'તા ઘટાછાયામાં.
સુગન્ધીલી વીંઝાતી'તી પવનપાંખો,
ને ગુરુદેવ પડ્યા નિદ્રાલોકમાં
સત્શિષ્યખેળે માયું મૂકીને.

૧૭૫૦

૧૭૬૦

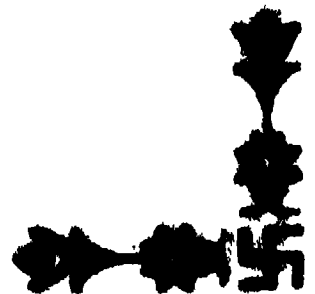

ડોલતી ઘટાઓ પંખો નાંખતી,
 કુમળી ગ્રીષ્મ શીતળતા ઢાળતી.
 ઝૂલતાં પુષ્પઝૂમખડાંઓમાંથી
 ઉડતો આવ્યો એવે ભમરો,
 કાયલાકાળો ને કટારડંખાળો.
 બાળકર્ણની ડેરી ખાધી જંઘાકદળી
 ને વહેવડાવી રૂધિરશેડ.
 ‘ગુરુદેવ જાગશે નીંઝણુમાંથી ધારી
 કુમાર સહી રહ્યો કારમી ભ્રમરવેદના.
 પણ ઉછંગ થયો રૂધિરભીનો
 એટલે ઝખકીને જાગ્યા ગુરુદેવ.
 કળી ગયા પ્રપંચ ને પાડી ત્રાડ:
 અભ્રપુત્ર છો કે ક્ષત્રિયપુત્ર ?
 તું છો કેાણુ ? કર્ણ !
 કર્ણનો ત્યહારે ઉતર્યો અનૃતવેશ;
 ને સત્ય સાંભળ્યે ભાગી પડ્યા
 ગુરુદેવના આશાદુર્ગો અભ્રરાજનગરીના.
 સરી પડ્યો શાપ ગુરુમુખમાંથી કે
 અન્તકાળે વીસરીશ ધનુર્વિદ્યા સૌ
 અનૃતવેશે ભણેલીભંડારેલી.

૭૭૦

૭૮૦

હરહરનાં બ્રહ્માવર્તદર્શને
કર્ણને સાંભર્યો આજ એ આશ્રમકાળ,
સાંભર્યા જગત્જનવલ્લભાન ગુરુદેવ,
સાંભર્યો ભગ્નાશનો મહાશાપ.

૭૮૪

અને એવો જ હતો આ અપરાહ્ન.
પાંદડાં છેદતો ને ઘટાઓ વેડતો ત્યહાં,
એમ કર્ણ અહીં ઉચ્છેદતો યોધરાજેને
ને વેડતો કુરુમંડળની સેનાઝાડીઓ.
સંસારે સંતાપ્યો કર્ણરાજને;
કર્ણ સંતાપતો'તો આજ સંસારને,
ને વાળતો'તો આયુષ્યનાં વેર.
સત્યાર્થી શિષ્યવર સમે કર્ણ
ફેડતો'તો ગુરુઋણ ક્ષત્રિયસંહારે.
કુરુમંડળ કંપતું'તું કર્ણપ્રહારથી.

૭૯૦

૭૯૪

અને પછી પછડાયો
વિન્ધ્યાચળ શુ હિમાચળ.
પાર્થ ધાયો કર્ણના આડકોટે.
અને એમ મંડાણાં રણમંડાણ

કુરુક્ષેત્રના છેલ્લા સંગ્રામહલ્લાનાં.
 દેવદેવીઓ ઉતર્યાં ગગનમંડળે
 પાર્થકર્ણુનું દ્વન્દ્વયુદ્ધ નિહાળવાને;
 ને દેવમંડળમાં ચે પડ્યા પક્ષભેદો
 કે કાણુ સ્વામી કુરુમંડળનો ?
 પાર્થ ? કે કર્ણ ?
 ધર્મક્ષેત્રને વિજય જીતશે કે ગાંડીવ ?

૮૦૦

૮૦૫

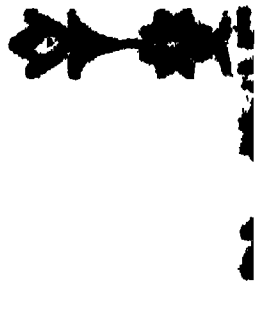
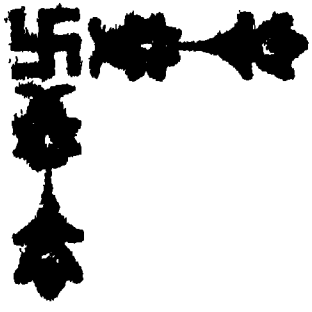
સૂર્યદેવ નમતા હતા.
 અપરાહ્ન તપતો હતો કુરુમંડળમાં.
 કર્ણરાજે દીઠો દૂધશ્વેત રથખજ
 ને રથશિખરે ઉડતા વાનરરાજ.
 આનંદો, ઉમંગ્યો, ઉછળ્યો કે
 આવ્યો-આવ્યો આયુષ્યનો વેરી.
 ગાંડીવ ઓળખશે આજ વિજયને.

૮૧૦

૮૧૨

‘કર્ણરાજ ! સંભરજો સકલ સામર્થ્ય.
 બે બાહુથી ઉપાડે પૃથ્વીને,
 એ જ જીતે પાર્થને પૃથ્વીપટમાં.’
 મદ્રરાજે ખેડ્યા ઘોડીલાઓ.

‘આંધળાના રથ હાંકતાં આવડે,
દેખતાના ન આવડે તહમને.’

૮૧૮

‘પાર્થ ! જાગજે; બૃહન્નલા ન થતો.
આ વિરાટનગરી નથી, કુરુક્ષેત્ર છે.
આજે છે અભિમન્યુની વધચોથ.
કર્ણરાજે કાપી’તી ધનુષ્યદોરી
ને કુમારને કાઢો’તો ધનુષ્યસૂતો.’

૮૨૦

૮૨૩

કચ્છારેક જ બોલતા કૃષ્ણચન્દ્ર કુરુક્ષેત્રમાં;
પણ બોલતા ત્હારે કાળમન્ત્રો બોલતા.

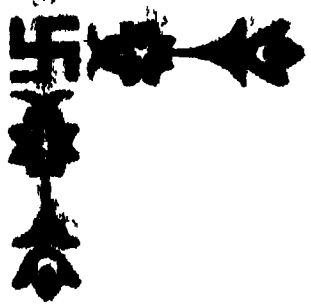
૮૨૫

પાર્થને સાંભર્યો એ જોખનઝૂલતો.
વીજળીઓ ઉછળી પાર્થકાકીઓમાં.
ગાંડીવ નહાનું ભાર્યું પાર્થને.
ભારતવીરને થયું કે
પૃથ્વી ફેડું કે આભને વિડાર ?

૮૩૦

એવે ગાળ્યો કુરુપોકાર
કે પડ્યો કર્ણકુમાર વૃષસેન.
કર્ણને કરડ્યો એ શબ્દભુજંગ

ને રહડયાં વિશ્વમંડળનાં ઝેર.
કર્ણને થયું વિજય બળી ગયું.

૮૩૫

‘વીરને વીરશુકન છે વીરવાટના.’
કાળમીઠની જીભે બોલ્યા શલ્યરાજ.
કર્ણને આંખે આવ્યાં અન્ધારાં.
શલ્યના બોલે બોલે વાગતાં’તાં શલ્ય
ને હરાતાં’તાં કર્ણતેજ.

૮૪૦

રહામરહામા આવીને ઉભા પછી
પૃથાપુત્ર પાર્થ ને કુન્તાપુત્ર કર્ણઃ
બંને એક ગાયનાં બે શીંગડાં;
બંને પ્રલયકાળના ઉગ્યા બે સૂર્ય.

૮૪૪

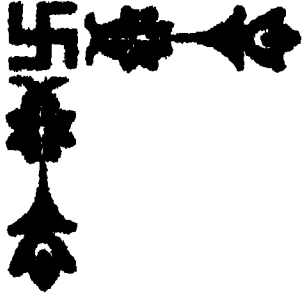
‘પ્રથમ બાણ કર્ણનું:
પાર્થ ઉચ્ચાર્યો વીરનો વિવેક.

૮૪૬

કર્ણ વીસર્યો જ્યેષ્ઠની સુજનતા
ને વિછોડયાં પંચબાણ.
આજે કર્ણને હતી વિસ્મરણતિથિ.

૮૪૯

પાર્થે છેદી બાણપાંખડીઓ
ને ગળવ્યો રણશંખ કુરુમંડળ ડોલાવતો.
કુરુક્ષેત્રનાં આજ હતાં છેલ્લાં નિર્માણ.

૮૫૦

૮૫૨

પછી પાર્થે ઉપાડ્યું ગાંડીવ.
ને કર્ણે ઉઠાવ્યું વિજય.
બાણાવળીઓ ભીડ્યા સંગ્રામસંહારે;
અને એમ જામ્યો
ગગનગાજન્તો કુરુસંગ્રામ.
કાળ સંભારે છે એને.
કિરણ કિરણને કાપે
એમ શર કાપતાં શરને.
ઝુંડ ઝુંડ શુ અફળાવ
એવાં અફળાતાં'તાં શરઝુંડો.
કર્ણ ભણતો મારણમન્ત્રો,
પાર્થ ભણતો નિવારણમન્ત્રો.
કર્ણ સ્મરતો જ્વલમહાગ્નેયના અગ્નિને,
પાર્થ સ્મરતો ચન્દ્રવંશના અમૃતકૂપ.
પાર્થ ને કર્ણ લહડતા'તા એ ? ના, ના.
એ તો લહડતા'તા એ ધનુર્વેદો.

૮૬૦

તેજથી લહડતાં'તાં તેજ.
પૃથ્વી કોને કહે કે તું જીવ ?

૮૭૦

એ હતો મન્ત્રવિદ્યાઓનો સામનો.
જંગલોગન્ધરો ખેલતા'તા રણજંગ.
સન્ધ્યાએ સન્ધ્યાએ આથડે છે
તેજ ને તિમિરનાં પૂર.
રહાંજરે તેજને હોલવે છે તિમિરો
ને આચ્છાદાય છે અન્ધારચન્દરવા.
રહવારે પછી તેજ ધૂવે છે તિમિરોને
ને ઢાળાય છે તેજસાગરના તેજઅંબાર.
અહોરાત્રનાં સમાન પલ્લાં સમાં
પાર્થકર્ણનાં હતાં સમાન પલ્લાંઓ.
એ હતો મહારથીઓનો રણસંગ્રામઃ
વિન્ધ્યાચળ ઉભો'તો હિમાચલસામનેઃ
મન્ત્રો અથડાતા મન્ત્રોને,
ધનુર્વિદ્યા છેદતી ધનુર્વિદ્યાને.

૮૮૦

૮૮૪

માનુષી નહીં;
દૈવી હતી એ રણુરમણા.

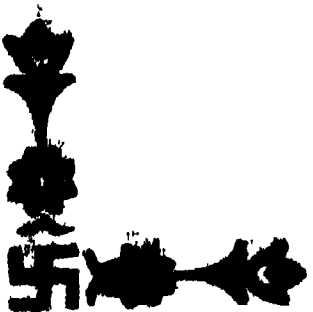
કર્ણે નાંખ્યો યમપાશ,
તો પાર્થે નાંખ્યો દેવપાશ.
કર્ણે નાંખી શૂરશતઘ્ની,
તો પાર્થે નાંખી વીરસહસ્ત્રી,
વિધાતા ઝાલતો'તો વિધાત્રીની લેખિની;
વિધાત્રી થંભતો'તી : વિચારણે
કે શા લખું વિધિલેખ?
એવા થતા ક્ષણપલટાઓ કરુણમાં.

૮૯૦

૮૯૪

રથછત્રમાંથી કર્ણે લીધો
યમદંડ સમો લોહદંડ.
એ હતી વિશ્વકર્માની સાંગ;
દેવોએ દીધી'તી કર્ણરાજને.
યમવીજળી એનું નામ.
સોસો ઝૂલતી'તી એને લોહધંટડીઓ.
તે ગાજતી'તી યમઝણકાર.
મન્ત્ર ભણ્યો, પુણ્ય લાખ્યાં,
નેમ લીધી પાર્થના લલાટતિલકની,
ને નાંખી અન્તરિક્ષને વીંધતી:
જાણે વીજળી પડી ગગનમંડળેથી.

૯૦૦

કૃષ્ણે દીઠી આવતી કાળજોગણી,
ને વાંચ્યા એના કાળમંત્રો.
પળવિપળના વાયરામાં
અશ્વોને નમાવ્યા, રથને નમાવ્યો,
પાર્થને નમાવ્યો મહાદૈવતને.
કાળને તો વિશ્વમંડળ સૌ નમે છે ને ?
તિલકલક્ષી સાંગે છેઘો પાર્થકિરીટ.
કર્ણો જોયું કે વૃથા ગઈ યમવીજળી.

૯૧૦

૯૧૩

અને એવે—એવે થયો અકસ્માત.
—કે ઉતર્યું એ અદશ્યનું વિધિનિર્માણ ?—
આંખડીમાં પાર્થબાણ વાગ્યું
રથઅશ્વો ઉછળ્યા કર્ણરાજના.
રથ ઉછળ્યો, મહારથી યે ઉછળ્યા.
પડખે હતો કાલનો દુઃશાસનરૂધિરદ્રહ.
અર્ધ રથ પડ્યો એ રૂધિરદ્રહમાં.
પાતાળ પી ગયાં ડાખાં રથચક્રોને,
ને રથ નમ્યો એક પાશ્વર્વે:
જાણે મૂલતા ઝરખે ખાધી ઝાલ.
કર્ણરાજનો પડ્યો કિરીટ.

૯૨૦

૯૨૪

રહામેથી વરસતી'તી શરધારાઓ.
અને સૂર્યદેવના તેજમંડળને
આચ્છાદે છે મેઘઝરમરો,
એવી આચ્છાદી રહી'તી કર્ણરથને.
વેલીઓ પેરે ગૂંથાઈને
પાર્થશરોએ ગૂંથ્યું'તું શરમંડળનું જાળું.

૯૩૦

‘ શલ્યરાજ ! કહાડશો ?
પદ પડ્યાં છે રૂધિરદ્રહમાં.
ઉપર ઘેરાણાં છે શરવાદળ. ’
કર્ણે વિનવ્યા સારથીને.

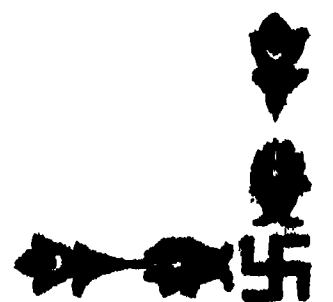
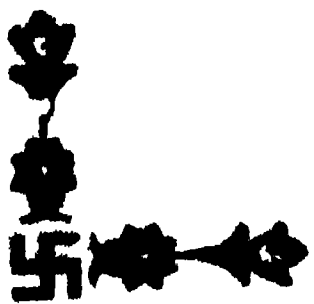
૯૩૪

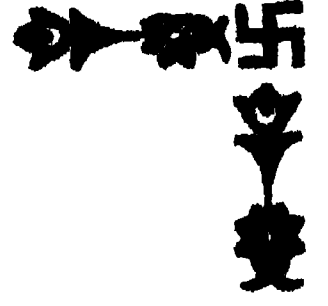
‘ કૌરવનાથે નિમ્મે છે રથ ખેડવાને,
નથી નિમ્મે રથ રક્ષવાને.
રથરક્ષા છે રથીધર્મ.
પાર્થ ખડો છે સામને.
મહારથી ! માંડો શરસંધાન. ’

૯૩૯

અંગારા વરસ્યા કર્ણરાજને.
ધનુષ્યને પ્રગટી કાપજવાળાઓ
કે વીંધુ કે વધેર ?

૯૪૦

પણ હૈયામાં સમાવી હૈયાઝાળો,
ને રથેથી ઉતર્યો મહારથી.

૯૪૪

પહેણે પાર્થની વરસતી'તી શરવૃષ્ટિ.

૯૪૫

કર્ણને સાંભર્યો કવચકુંડળ,
કર્ણને સાંભર્યો વરદાન ને શાપ.
કારમાં ઝીલતો'તો કર્ણ સહોદરનાં બાણ.
ન સહાય, ન વળાય એ.
ધૂંટી-ધૂંટીને પીતો'તો
વિપની એ વેણો,

૯૫૦

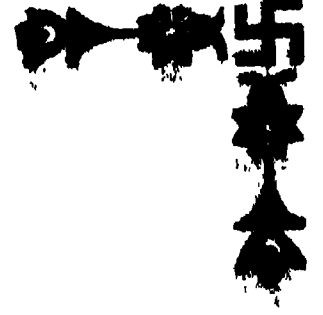
૯૫૧

કર્ણ મથતો'તો રથચક્ર ઉપાડવાને
દુઃશાસનના રધિરદ્રહમાં ડૂબેલું.
પણ પાતાળ પીએ છે તે પાછાં દેવા?
સુતપુત્રને સહજ હતી રથવિદ્યા;
પણ ક્રોધે જન્માવ્યો'તો સ્મૃતિવિભ્રમ.
કર્ણ વીસર્યો રથચક્રહલા.

૯૫૭

અહીં ધરિત્રી ગળતી'તી રથચક્રને;
સારથીપદેથી હસતા'તા શલ્યરાજ;

પહોણી વરસતી'તી પાર્થશરવૃષ્ટિ.
દષ્ટિ ઘેરાણી; મહાવીર મૂંઝાણો;
કર્ણરાજે પાડી રણહાકલ.

૯૬૦

૯૬૨

‘પાર્થ! ધર્માત્મા કહેવા છ.
ક્ષણેક તો થોભ; આ રથચક્ર ઉપાકું.
પછી સંભળાવું ધનુષ્યટંકાર.
બાણાવળી! સંભારી જો બાણધર્મ.’

૯૬૬

‘હા, કર્ણ! હા.

ધન્ય છે, મહારથી!

ધર્મ સાંભર્યો ખરો આખરે.

એટલો યે સત્પુરૂષ છો તું.

૯૭૦

પણ પૂછું આજના સત્પુરૂષને?

૯૭૧

યદ્ વારણાવતે પાર્થાન્ સુપ્તાન્ જાતુગૃહે તદા

આદીપયસ્ત્વ, રાધેય! ક્વ તે ધર્મસ્તદા ગતઃ ?

૯૭૩

યદા રજસ્વલાં કૃષ્ણાં દુઃશાસનવશે સ્થિતાન્

સભાયાં પ્રહસઃ, કર્ણ! ક્વ તે ધર્મસ્તદા ગતઃ ?

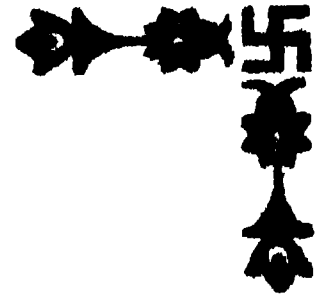
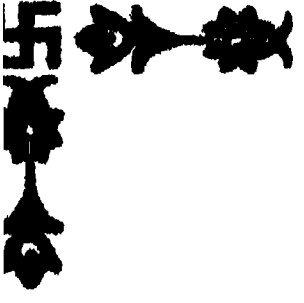
૯૭૫

કુરુમંડળમાં શંખનાદે ગાજતો'તો

કૃષ્ણચન્દ્રનો ધૂમરીઓ ખાતો ઠંખૂકંઠ.

૯૭૭

કર્ણને રહડયો કાળ.
કાળકોપેલા કર્ણે પડતું મૂકયું રથચક્ર
ને રહડાવ્યું વિજય ધનુષ્ય :
બાણે કાતિક્રિય રહડયા હિમાદ્રિ વીંધવાને.
પણ કોપબાહુએ અતિખેંચ્યે
તૂટી ગઈ વિજયની પ્રત્યંચાઓ.
અવસરે વિજય નીવડયું પરાજય.

૯૮૦

૯૮૪

કર્ણરાજ ઉભા આભ જોતા;
ને આભમાંથી ઉતર્યા
કર્ણરાજને વિધિનિર્માણ.

૯૮૭

તહો ય કર્ણ હતો મહાવીર.
શિખર સમો ઉભો પાર્થ રહામે,
એકજ્યોત ને અખંડ દેહથંભે.

૯૯૦

ભૂલ્યો, કર્ણ સર્વ ભૂલ્યો;
ન ભૂલવાની વેળે કર્ણ ભૂલ્યો.
ભૂલ્યો; કર્ણ ચાપ ભૂલ્યો,
બાણ ભૂલ્યો, મન્ત્ર ભૂલ્યો:
ભૂલ્યો સકળ ધનુર્વેદ

અનૃતવેશમાં ભણેલોજાંડારેલો.
કર્ણુ ભૂલ્યો સહવારની યે સાંગ.
ઉચ્ચામેલા વિજયની તૂટી પ્રત્યંચા ખેંચતો
કર્ણુ ઉભો માનવપૂતળું થઇને:
મહાકાય, અને આયુધજગતને ઉવેખતો.
શાપે ઘેરી લીધો મહારથીને.
તત્ત્વતઃ મૃત્યુનાં અમૃત પાયાં કર્ણુને
એના આશ્રમવાસના અનૃતવેશે.

૧૦૦૦

૧૦૦૩

સૂર્યે ધરાવ્યાં તેજઃકવચ સૂર્યપુત્રને
ને આંજ્યાં સૂર્યતેજ્યાં પાર્થલોચન.
કે બાણનેમ ભૂલે બાણાવળી.
દેવો આવી ઉભા સૂર્યપુત્રના સંરક્ષણે.
પણ દેવોથી યે નથી ઉથાપાતા
વિધાતાના વિશ્વતાંજ્યા નિર્માણમન્ત્રા.

૧૦૦૬

‘પાર્થ! ઉચ્છેદ આ માનવપૂતળાને.
એ છે મહાભારતની કારણપ્રતિમા:
ભારતયુદ્ધનાં મૂળ, ઉછેર, ને ઉચ્છેદ.’

૧૦૧૦

૧૦૧૨

સ્વભાવતઃ કર્ણુ હતો દિલ્લદરિયાવ:

કાડીલો, ભાંડુભીંજતો, ભાવપૂરભરપૂર.
 પણ કૌરવગર્ભે કર્ણ પડ્યો તે તિથિથી
 કૌરવઅપયશો ચ્હડ્યા કર્ણરાજને.
 કર્ણને તરછોડ્યો કુન્તા માતાએ;
 કર્ણને તરછોડ્યો ગુરુદેવ જામદગ્નિએ;
 કર્ણને તરછોડ્યો દ્રુપદકુમારીએ;
 કર્ણને તરછોડ્યો જગત્જ્ઞેશ્વાર્યોએ;
 એટલે દેવપુત્ર થયો મૃતપુત્ર.
 સૂર્યતેજસ્વી કર્ણ તેજ્ઞેદ્રોષી ન હોત
 તો સૂર્યપુત્ર શો સોહાત ઇતિહાસોમાં.

૧૦૨૦

૧૦૨૩

પડતી ગંગાને ઝીલવાને
 શંકર ઉભે છે કૈલાસશિખરે,
 એવા અડોલ ને કૈલાસશિખર સમા
 ઉભા'તા મહારથી કર્ણરાજ
 ને ઝીલતા'તા પાર્થની શરગંગાને:
 ઉન્નત મુખડે ને આકાશ નિહાળતા,
 ઉછળતી છાતીએ ને મહાવીરના વીરત્વે.
 ન હતું દૈન્ય, ન હતું પલાયન;
 પણ હતાં શસ્ત્રમંડળનાં ઉપેક્ષાગર્વ.

પાર્થબાણ ઝીલતા'તા કર્ણરાજ
ને નયનબાણે વીંધતા'તા પાર્થને.
ગાંડીવધન્વાને બાળતી'તી કર્ણવીજળીઓ.
વીરના આનન્દે ઉભા'તા કર્ણરાજઃ
જાણે પૃથ્વીપાટે ઉભું પૃથ્વીપરાક્રમ,
જાણે કુરુક્ષેત્રમાં ઉભી સંગ્રામજ્યોત.

૧૦૩૮

‘ કુન્તાપુત્રે સંહાર્યો કુન્તાપુત્રને ’

એમ પોકારી પડ્યા પછી કર્ણદેવ
પૃથ્વીને સાષ્ટાંગ દંડવત કરતા.
કુરુમંડળમાં પડ્યો એ પોકારપડ્યો;
ને ન વાગ્યાં એ જ્યોતિષિએ
પાંડુકુમારોનાં જયવાદ્યો.
સંગ્રામ થંભી ગયો સ્વયમેવ.

૧૦૪૦

૧૦૪૫

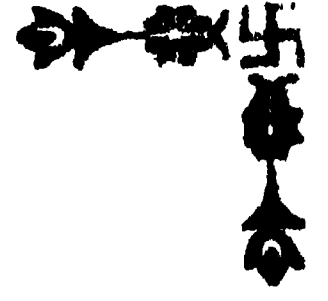
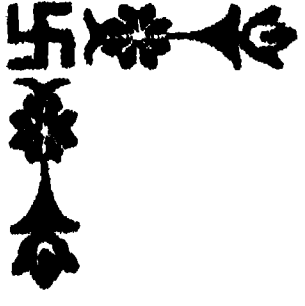
મહારથી કર્ણ પડ્યો
સહોદરનાં બાણોથી વીંધાઈને.
કુરુક્ષેત્ર ઝંખવાણું એ કુળઝંખપથી,
અને ધર્મક્ષેત્રે ઉતર્યાં જગતઅન્ધારાં.

૧૦૪૯

સંસારરંજાયેલો કર્ણ

૧૦૫૦

ઐમ પોદયો સંસારઉછંગમાં.

૧૦૫૧

કર્ણ પડયો; ને સંગાથે પડયું
નાગમંડલ કર્ણરથજ્વળમાંનું.
દણ્ડધારી ને વિપદકારતું.
માનવછતિહાસ પૂછે છે તેજોદ્રેષને
કે ક્રિયા ક્રિયા જીત્યું છે તું જગતજંગો ?

૧૦૫૬

